Van Cats

door
B. de Keijzer

Inleiding

Bij het onderzoek naar de verwantschap tussen de families Van Renesse en Van Cats zijn de volgende twee uitgangspunten in overweging genomen. Ten eerste dat Nicolaas I van Cats in 1270 wordt genoemd in 'De Keulse *oervede* oorkonden, 1270-1271', waarin de familie Van Renesse eveneens voorkomt,[1] en ten tweede dat Nicolaas II van Cats in 1292 borg is voor Jan I van Renesse. Voorts blijkt de naam 'Costijn' terug te keren bij de familie Van Cats, en wordt Jan II van Renesse in 1285 een verwant genoemd van Jan, zoon van Nicolaas I van Cats.[2]

Over de familie Van Cats is, voor zover mij bekend geen bruikbare genealogie gepubliceerd. Een recent verschenen boek over de geschiedenis van Cats en van de twee riddergeslachten Van Cats had in deze leemte kunnen voorzien. Helaas zijn de gegevens niet altijd in de juiste genealogische context geplaatst.[3]

Nadat de genealogieën van de families Van Cats en Van Renesse waren opgesteld, bleek dat de relatie tussen beide geslachten moet zijn ontstaan door een huwelijk van Hendrik van Cats, vermeld 1230, met een dochter van Costijn I van Zierikzee, vermeld 1226.

Bij het onderzoek bleek dat er erg weinig gegevens te vinden zijn over de andere familieleden ten gevolge waarvan Nicolaas I van Cats, die achteraf gezien tot de jongste tak behoort, door zijn veelvuldig optreden en indrukwekkende carrière in de historiografie alle aandacht naar zich heeft toegetrokken wat met deze publicatie wordt doorbroken.

Emmen, 2021 (1 juni).[4]

Het ambacht Cats

In de Zeeuwse rekening over 1331/33[5] worden de ambachtsheren in het ambacht Cats genoemd met hun respectievelijke oppervlakten, en wel als volgt:
1. de heer van Beaumont 380 morgen

---

[1] B. de Keijzer, *Van Renesse (van Zierikzee)* (Emmen, 2012). De eerste versie is op 1 juni 2021 gepubliceerd op HoGenDa; Zie ook: Rubriek 'Aanvullingen en verbeteringen' in de Nederlandsche Leeuw jrg. 138 (2021), blz. 44-46.
[2] Brom, Bullarium no. 359, d.d. 18-7-1285.
[3] Gerard van der Wal, *Cats voor 1530. De geschiedenis van Cats en van de twee riddergeslachten Van Cats* (Kats/Rotterdam, 2011). Er zijn geen bronverwijzingen en een literatuurlijst opgenomen, die staan op een website! Op deze website www.galeriekats.nl staat de 'stamboom' van de familie Van Cats, die helaas niet anders dan gekwalificeerd kan worden als 'fantasie' (april 2021).
[4] Deze nieuwe versie is afgesloten op 13-8-2026 nadat er nieuwe gegevens zijn toegevoegd. Met dank aan Marion Voskamp (e-mail 27-6-2026/13-7-2026), die mij attendeerde op het bestaan van het testament van Beatrix, vrouwe van Burcht. Eventuele aanvullingen en verbeteringen op deze publicatie s.v.p. richten aan de webmaster van HoGenDa: webmasters@onsvoorgeslacht.nl
[5] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 335-336, 412.

2. Gillis van Brugdamme (= Brigdamme) 484 morgen
3. Heer Gerolf en Claes, zijn broer, 1.342 morgen.
4. Item Claas van Cats in 'ser Linnen kinder hevene',[6] 15 morgen.
Totaal 2.221 morgen.

De eerste drie posten kunnen herleid worden naar een oorspronkelijke verdeling, omstreeks 1260, en wel als volgt:
1. de heer van Beaumont had de geconfisqueerde goederen van Nicolaas II van Cats verkregen, en zullen ongetwijfeld afkomstig zijn van diens vader Nicolaas I van Cats, vermeld vanaf 1270.
2. Gillis van Brigdamme heeft zijn aandeel gekocht van de grafelijkheid nadat het was afgestorven door overlijden van heer Claes van Cats,[7] die zijn ambacht geërfd zal hebben van zijn vader Costijn van Cats heer Hendriksz., en die op zijn beurt van zijn vader Hendrik van Cats, ridder, vermeld 1258 en 1259.
3. Heer Gerolf- en Claas van Cats, zijn broer, zijn zoons van Hendrik van Cats, die zijn ambacht zal hebben geërfd van diens vader Gerolf van Cats, ridder, vermeld 1258 en 1259.

Interessant is nu dat we drie broers in beeld krijgen, namelijk: Gerolf, Hendrik en Nicolaas. Gerolf en zijn nazaten blijken dus ruim 60% van het ambacht Cats te bezitten, die dan ook de oudste tak vertegenwoordigt. Daarna volgen Hendrik met ruim 22% en Nicolaas met ruim 17%. Wel dient er rekening mee worden gehouden dat door afsterven, aankoop en verkoop de oorspronkelijke erfverdeling in de loop der jaren gewijzigd kan zijn.

Voornoemde Gerolf van Cats is getrouwd met Maria van Renesse, een achterkleindochter van Costijn I van Zierikzee. Zoals vastgesteld is, was Hendrik van Cats met een dochter van Costijn I van Zierikzee getrouwd. Indien Gerolf uit dit huwelijk zou stammen, betekent dit dat het echtpaar in de vijfde graad verwant van elkaar zouden zijn. Een dispensatie is niet bekend. Dit heeft ertoe geleid – mede door het generatieverschil tussen het echtpaar zelf – tot de veronderstelling dat Hendrik van Cats (1230) twee keer getrouwd is geweest. Eerst met een onbekende vrouw waaruit Gerolf van Cats, en voor de tweede keer met een dochter van Costijn I van Zierikzee, waaruit de zoons Hendrik- en Nicolaas van Cats, zijn voortgekomen. Deze waarneming vindt zijn bevestiging bij de nogal gecompliceerde heraldische uitingen van dit geslacht.

Het een en ander kan als volgt inzichtelijke gemaakt worden (geneagram 1).

Heraldisch wapen

Ondanks dat er niet zoveel genealogische gegevens voorhanden zijn, geldt dit niet voor het bewaard gebleven zegelmateriaal. Bij bestudering daarvan viel op dat Nicolaas I van Cats in 1270 als knaap zegelde met een nogal primitief uitgevoerd zegel waarop te zien een St. Andrieskruis, dat trapvormig is uitgevoerd,[8] vergezeld in het schildhoofd van een barensteel met vier hangers, maar in 1272 nu ridder zijnde met een klimmende kat.

[6] Wat hieronder verstaan moet worden is niet duidelijk.
[7] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 90v, no. 519, resp. 304, fol. 112v, no. 541, d.d. 12-5-1329. Opmerkelijk is dat uit deze akte blijkt dat Gillis van Brigdamme zijn aandeel heeft verkocht aan Jan Wissenz, van Borrendamme, terwijl hij in de Zeeuwse rekening over 1331/33 nog als eigenaar wordt vermeld.
[8] Dit had moeten zijn: een St. Andrieskruis van twaalf aaneen stotende ruiten.

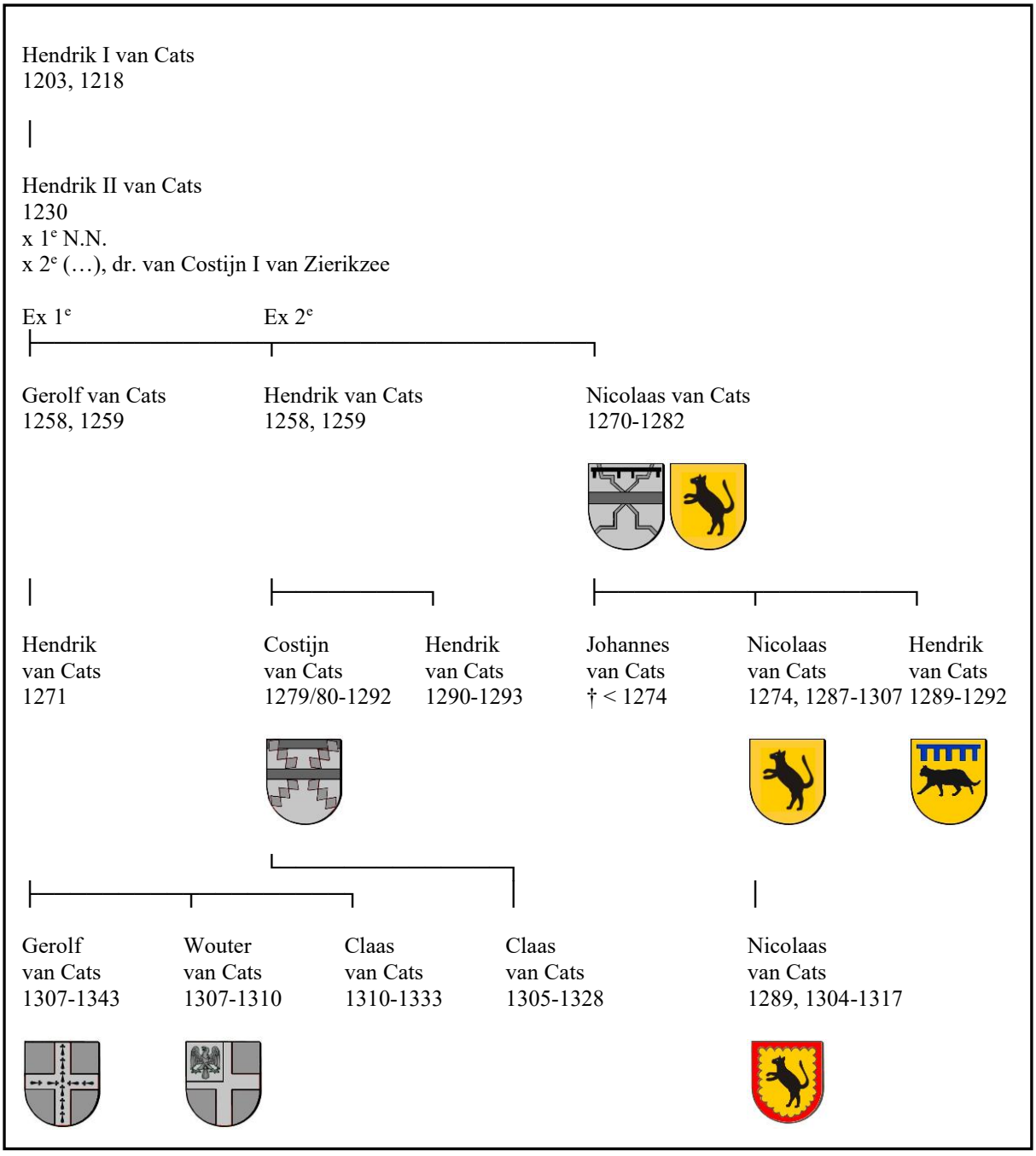

Geneagram 1. Wapenschouw.

Heer Nicolaas I van Cats was beschermheer van de bekende dichter Jacob van Maerlant, blijkens de 'Naturen Bloeme', vervaardigd tussen 1266-1269.[9] Onder graaf Floris V steeg zijn economische macht en politieke prestige tot buitengewone hoogte.[10] In 1272 werd hij tot ridder geslagen.[11] Het was gebruikelijk om een nieuw zegel te laten vervaardigen als men de waardigheid van ridder ten deel was gevallen, maar in dit geval heeft Nicolaas I van Cats zijn stamwapen ingeruild voor een sprekend wapen. Op zich is dat geen nieuw verschijnsel, denk

[9] Verwijs, Jacob van Maerlant, blz. XL-XLIV (Inleiding).
[10] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 440.
[11] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 238.

aan de familie Van Wassenaar.[12] Zeker weten we het niet, maar gezien zijn snel ontwikkelende carrière lijkt het er op dat hij daarmee tot uitdrukking heeft willen brengen dat er een nieuwe dynastie is gevestigd. Maar misschien heeft hij tevens beoogd zijn wapen te ontdoen van de barensteel. De barensteel duidt immers op een jongere tak van de familie. Dit terwijl zijn neefje Costijn van Cats, zoon van zijn oudere broer Hendrik, die dus een oudere tak vertegenwoordigt, in 1292 nog steeds het oorspronkelijke stamwapen voerde. Hendrik van Cats (1258, 1259) is op zijn beurt een jongere broer van Gerolf van Cats (1258, 1259).

Naar verwachting zouden juist de nazaten van Gerolf het volle stamwapen voeren, maar dat is niet zo. Althans van twee van zijn kleinzoons, Gerolf en Wouter, zijn zegels bewaard gebleven die beiden als basis een kruis vertonen. Is dit een breuk ten opzichte van het eerder genoemde stamwapen? Vermoedelijk wel, maar wel met de kanttekening dat er geen zegels bewaard zijn gebleven van Gerolf- en Hendrik van Cats, die in 1258 en 1259 vermeld worden zodat er wat dat betreft geen bindende uitspraken kunnen worden gedaan. Jammer genoeg zijn er geen kleuren bekend van de wapens,[13] behoudens die van Nicolaas I van Cats.[14]

Drie nader te bespreken onderwerpen

1. De oorkonde van 3 oktober 1277.

Op 3 oktober 1277 komt graaf Floris V met zijn neven Floris- en Boudewijn van Henegouwen overeen om hun geschillen over de versterkingen en leenbanden te onderwerpen aan het oordeel van de heer van Leuven en de heer van Breda, broers, hun verwanten. Terwijl Floris- en Boudewijn van Henegouwen,[15] voor zich zelf, en voor hun oudste broer Johannes, heer Nicolaas van Cats, hun verwant, aanwijzen om in deze hun belangen te behartigen.[16]
Met de heer van Leuven en de heer van Breda, broers, worden bedoeld Hendrik van Leuven, heer van Herstal, en Arnoud van Leuven, heer van Breda, zoons van Godfried van Brabant, heer van Gaasbeek, en Maria van Oudenaarde.[17] Via hun moeder waren de twee broers verwant aan Johannes-, Floris-, en Boudewijn van Henegouwen. Volgens de literatuur[18] huwde Maria van Oudenaarde eerst met Jan van Bailleul-Rethel en vervolgens tussen 1240 en 7 augustus 1243 met Godfried van Brabant, geboren ca. 1209, ridder, heer van Baucignes (1246), Leeuw (1251) en Gaasbeek (1251), overleden 21 januari 1253. Zij was een dochter van Arnulf IV, heer van Oudenaarde en Pamele, vermeld vanaf 1191, ridder, baljuw en pair van Vlaanderen (1219), overleden tussen augustus en september 1242, en van Alix van Rozoy, erfvrouwe van Rozoy, Lessines en half-Chaumont (1246), verder vermeld 1249-1258. Zij zou een dochter zijn van Rogier van Rozoy, geboren ca. 1172, heer van Rozoy, Montcornet (1200), Château Porcien (1220) en Chaumont (1236), overleden in 1246, en van Alix van Avesnes.

---

[12] De Keijzer, Van Wassenaer, blz. 47 (Tabel IV). Oorspronkelijk acht dwarsbalken met daarover heen een schuinkruis, maar de hoofdtak ging in de loop van de 13e eeuw drie wassenaars in hun wapen voeren.
[13] Deze wapens zijn in grijstinten uitgevoerd.
[14] J.B. Rietstap, De wapens van den Nederlandschen adel (Groningen,1890), blz. 310. Van Cats, bijgenaamd 'met de Swerte Katte'. In goud een liggende zwarte kat, met de voorpoten vooruitgestrekt en de staart onder het lijf.
[15] Dek, Graven van Holland, blz. 37. Floris wordt als zesde kind genoemd, maar hij is blijkens de oorkonde ouder dan zijn broer Boudewijn. Floris moet dus als tweede zoon geplaatst worden tussen Jan en Boudewijn in.
[16] OHZ III no. 1803, d.d. 3-10-1277; ONB II-2 no. 1173, d.d. 3-10-1277.
[17] De afstamming van Maria van Oudenaarde uit het geslacht Van Avesnes staat wel vast, maar de geraadpleegde genealogische publicaties daaromtrent zijn chronologisch gezien voor discussie vatbaar.
[18] Dek, Gaven van Holland, blz. 36-37; E. Warlop, *De Vlaamse adel voor 1300* (Kortrijk, 1976). Engelse editie. Vier delen. Deel 43, blz. 1033 en 1034 (no. 164 Oudenaarde); Leo Lindemans, *Voorouders in de middeleeuwen.* Tweede uitgave (z.pl., 1996), blz. 155 (Oudenaarde), blz. 175 (Rozoy); *Afstammingsreeksen van de hertogen van Brabant*, onder redactie van Vic Hamers, Rob Dix en Zeno Deurvorst. NGV publicatie nr. 3 (Woerden, 2006), blz. 148 (reeks 160), blz. 164 (reeks 111).

Indien voorgaande afstamming juist is, zouden Hendrik- en Arnoud van Leuven in de zevende graad verwant zijn aan de broers Van Henegouwen. Strikt genomen was buiten de zesde graad[19] geen sprake meer van bloedverwantschap.
Zoals blijkt uit onderstaan overzicht waren Godfried van Brabant en Jan I van Avesnes generatiegenoten (geneagram 2). Chronologisch gezien zou dan te verwachten zijn dat Arnulf IV, heer van Oudenaarde, in dezelfde generatie thuishoort als die van Bouchard van Avesnes wat volgens de literatuur niet het geval is. Opvallend is dat wel de voornaam Jacob maar niet die van Rogier voorkomt onder de nazaten van Arnulf IV, heer van Oudenaarde. Ik kan het niet hard kan maken, maar het lijkt er op dat Alix van Avesnes, eerst getrouwd is geweest met Arnulf IV, heer van Oudenaarde, en na diens overlijden kortstondig getrouwd is geweest met Rogier van Rozoy. Indien deze voorstelling van zaken juist is dan zijn Hendrik- en Arnoud van Leuven weldegelijk in de zesde graad verwant aan de broers Van Henegouwen.

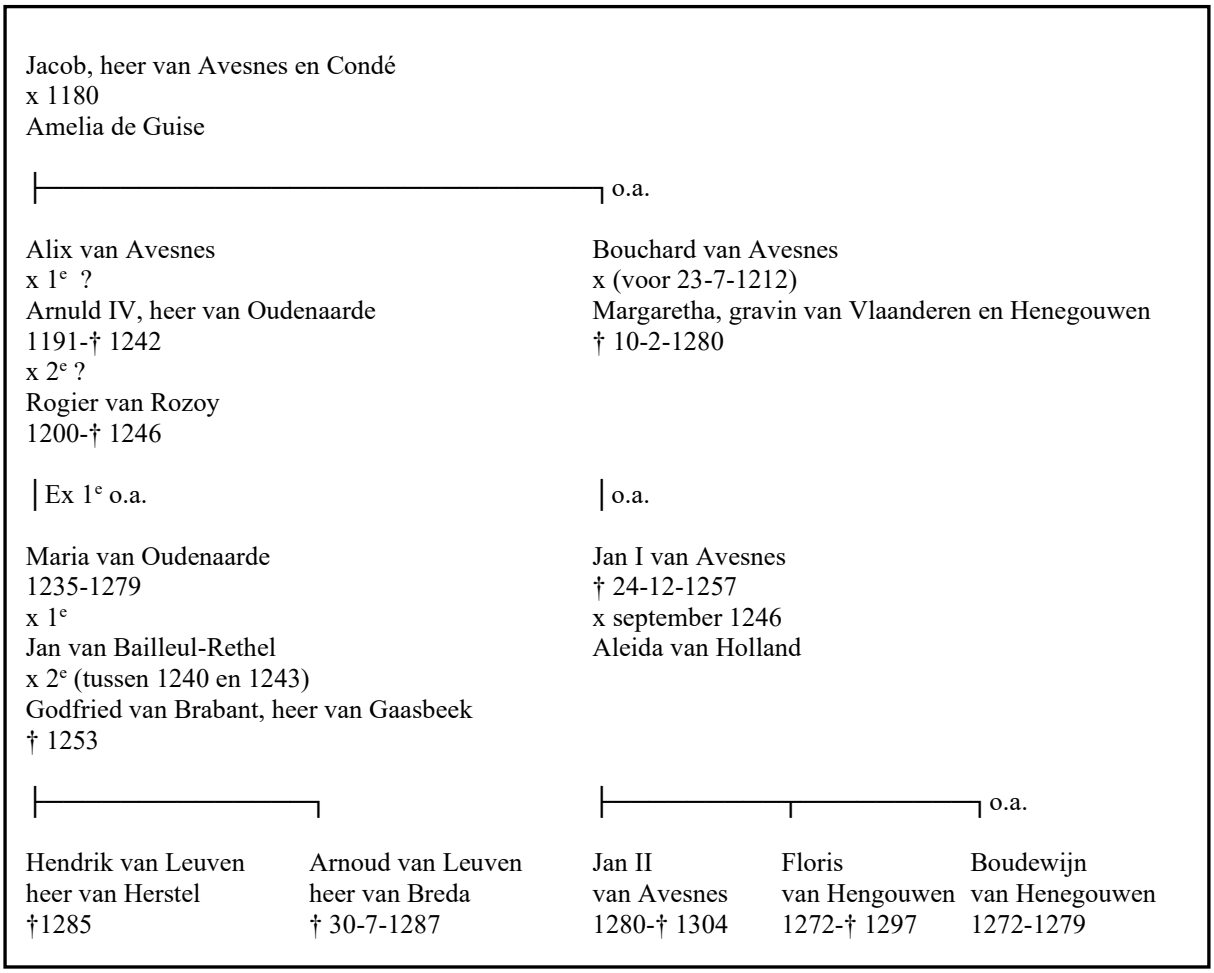

Geneagram 2. Verwantschap tussen de broers Van Leuven en de broers Avesnes.

Maar hoe zit het nu met de verwantschap tussen Nicolaas I van Cats en de broers Van Henegouwen? Voor zover de stand van zaken het op dit moment toelaat kan die verwantschap alleen lopen via Beatrix, de echtgenote van Nicolaas I van Cats, met Vlaamse connecties.[20] Het

[19] B. de Keijzer, *De borgen voor Gijsbert van Amstel en Herman van Woerden. Onderzoek naar borgstellingen in de middeleeuwen* (Rotterdam, 2011), blz. 16. Het gaat hier om de telling volgens de Romeins/Canonieke telwijze d.w.z. achterneef/nicht.
[20] Hier gaat hier om een familie die haar domicilie heeft nabij Antwerpen. Het is dus zeer wel mogelijk dat er in de archieven van onze zuiderburen wel degelijk gegevens te vinden zijn.

probleem is dat over Beatrix en haar voorgeslacht geen gegevens voorhanden zijn, die op dit moment tot een oplossing kunnen leiden.
De voorlopige conclusie is dat Nicolaas I van Cats een aanverwant is van de gebroeders Van Henegouwen. Interessant is dat hij via het door hem gesloten huwelijk kennelijk al in een vroeg stadium contacten had met de grafelijke familie wat misschien voor een deel zijn opmerkelijke carrière verklaart. Een probleem bij dit alles is dat genealogische literatuur zeker waar het buitenlandse geslachten betreft moeilijk te controleren valt.

2. De dispensatie van 18 juli 1285.

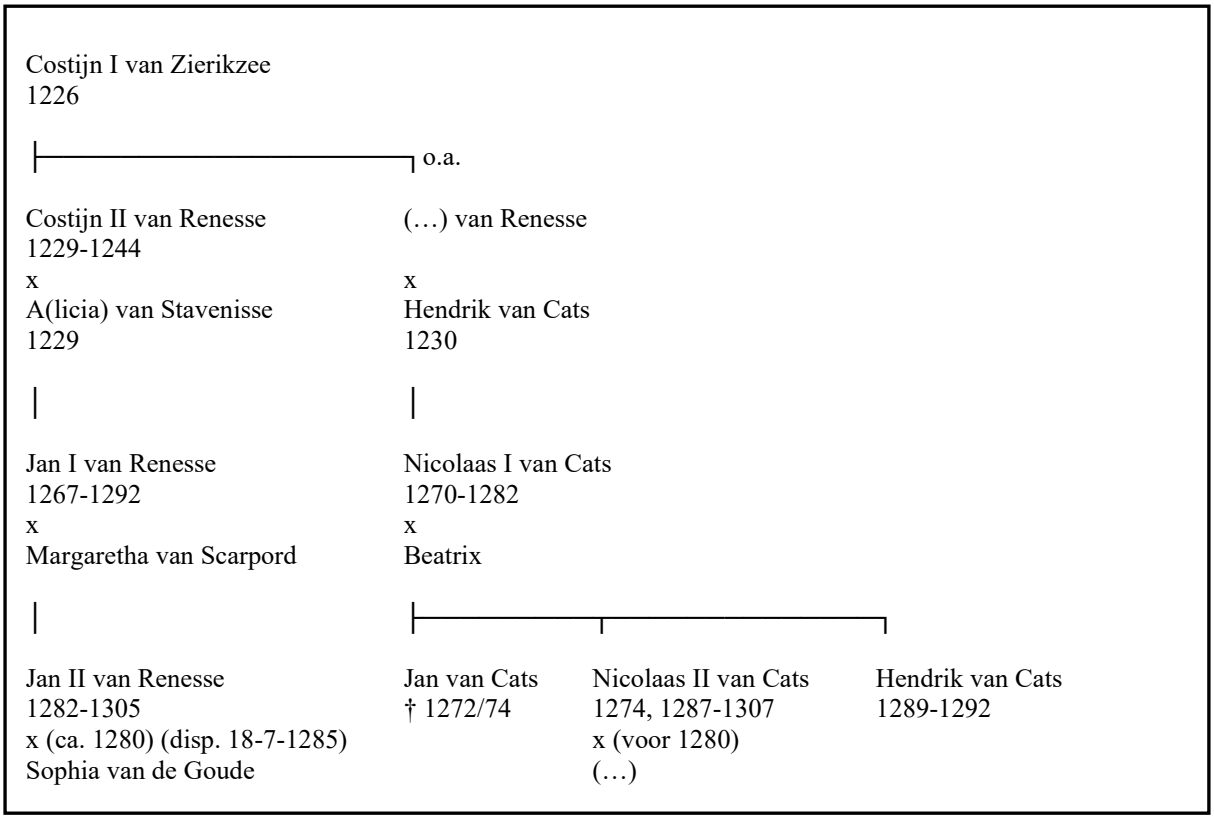

Geneagram 3. Verwantschap tussen Jan II van Renesse en Jan van Cats.

Op 18 juli 1285 gelaste Paus Honorius IV een onderzoek in te stellen naar aanleiding van het verzoek van Jan II van Renesse,[21] en diens echtgenote, Sophia van der Goude,[22] om dispensatie van het huwelijksbeletsel, in verband met het door hen zonder belemmeringen in het aanzicht van de kerk wettig gesloten huwelijk dat ondertussen ‘vleselijk tussen beiden’ was verbonden. Nicolaas van Cats heeft omstreeks 1267[23] een contract gesloten met de familie van Sophia van der Goude, met medeweten van de graaf als oppervoogd, en haar op zevenjarige leeftijd opgenomen in zijn eigen huishouding, en waarin was geregeld dat zij in eerste instantie met zijn zoon Jan en daarna met zijn andere zoon Nicolaas in huwelijk zou treden althans als zij daartoe de vereiste leeftijd zou hebben bereikt waartegenover stond dat hij haar goederen ging

[21] Hij is een zoon van Jan I, heer van Renesse, vermeld 1267-1292.
[22] Zij is een dochter van Dirk, heer van de Goude, vermeld 1243-1262.
[23] Sophia van de Goude is naar schatting geboren omstreeks 1260. Bij opname in het huishouden van Nicolaas van Cats was zij zeven jaar oud, dus zal de overeenkomst omstreeks 1267 zijn gesloten. Vermoedelijk is zij ca. 1280 (in ieder geval voor 15 augustus 1282) getrouwd met Jan II van Renesse. Zij had toen de leeftijd van ca. 20 jaar bereikt.

beheren. Echter, hier is de dispensatie onduidelijk, heeft hij haar zonder overleg (dat zullen de graaf als oppervoogd en haar familieleden zijn geweest) te voeren uitgehuwelijkt aan Jan II van Renesse.[24] Het huwelijk zal omstreeks 1280 voltrokken zijn (geneagram 3).[25]

Als reden, dat er geen huwelijk met één van de twee genoemde zoons tot stand is gekomen, wordt vermeld dat de oudste zoon, Jan, als jongeling was overleden. Dit moet dan na 1272 en voor 1274 zijn geweest.[26] Nicolaas was ondertussen al gehuwd met iemand anders. In de dispensatie staat dat Jan en Nicolaas in de *derde* graad verwant waren met Jan II van Renesse, terwijl op basis van de opgestelde genealogie sprake is van een verwantschap in de *zesde* graad (achterneven). Vermoedelijk moet in deze akte de *derde graad* geïnterpreteerd worden als de *derde generatie* volgens de Canonieke telling, dat wil zeggen achterneven.
Er was geen bloedverwantschap tussen Jan II van Renesse en Sophia van de Goude, maar door de toezegging (verloving) van haar met één van de twee zoons van Nicolaas I van Cats was er een *geestelijke* verwantschap ontstaan. Waarom Jan II van Renesse omstreeks vijf jaar na het sluiten van het huwelijk alsnog dispensatie heeft aangevraagd is niet duidelijk.

3. Een oorkonde van 8 augustus 1297.

Een aardig voorbeeld van de vastlegging van een verwantschap levert de volgende oorkonde op, waarbij over de interpretatie van de familierelatie wel enige discussie is gevoerd.[27] Op 8 augustus 1297 oorkonden de schepenen van Schoonhoven dat heer Gijsbert van Abcoude, ridder, afstand heeft gedaan van alle aanspraken op de nalatenschap van zijn ‘sueers doet haren Clais van Kaets, ende scaut dat vri ende quite, want her Clais van Kaets siin suagher haren Ghisebrechtse bewiist hadde ende ghegheuen’.[28] Met andere woorden Gijsbert van Abcoude noemt Nicolaas I van Cats zijn schoonvader (‘sueers’), en Nicolaas II van Cats noemt Gijsbert van Abcoude zijn zwager (‘suagher’).

Genealogie

I. *Hendrik van Cats*, vermeld 1203, 1218.

Op 20 februari 1203 verklaart Hugo van Voorne dat Wouter van Kruiningen zijn rechten op en zijn bezit te Morlodenisse heeft verkocht aan de kerk Ter Doest, onder de getuigen ‘Heinricus de Cats’.[29] Graaf Boudewijn van Benthem, ruwaard van Holland, bepaalt in 1218 onder welke voorwaarden de lossing zal geschieden van de tienden, die door de zoons van Doedijn van Souburg van de leenheer, de abt van Middelburg, voor tenminste drie jaar waren gepacht. Onder de getuigen ‘Henricus de Cats’.[30]

II. *Hendrik van Cats*, vermeld 1230, tr. 1e *N.N.*, tr. 2e *(...) van Renesse*,[31] dr. van Costijn I van Zierikzee en (…) van Heusden.

[24] OHZ IV no. 2221, d.d. 18-7-1285; Brom, Bullarium Trajectense-1, no. 359, d.d. 18-7-1285.
[25] Schouten, Gouda, blz. 9.
[26] OHZ no. 1658, d.d. 2-2-1274. In deze oorkonde wordt hij niet meer genoemd, maar wel zijn broer Nicolaas.
[27] Zie: De Nederlandsche Leeuw jrg. 44 (1926), kolom 223, en jrg. 45 (1927), kolom 186.
[28] OHZ V no. 3307, d.d. 8-8-1297; OSU V no. 2832, d.d. 8-8-1297.
[29] OHZ I no. 258, d.d. 20-12-1203.
[30] OHZ I no. 395, d.d. 1218.
[31] B. de Keijzer, *Van Renesse (van Zierikzee)* (Emmen, 2021). Gepubliceerd op HoGenDa.

De deken en kapittel van Sint Pieter te Utrecht geven op 26 april 1230 aan het hospitaal van Emelisse dat deel van de kerktienden van Emelisse, die wijlen Hugo, zoon van Roelof, van hen in pacht hield. Onder de getuigen (als eerste genoemd) 'Heinrico de Cats'.[32]

Uit het eerste huwelijk:
1. *Gerolf van Cats*, volgt III-a.

Uit het tweede huwelijk:
2. *Hendrik van Cats*, volgt III-b.
3. *Nicolaas van Cats*, volgt III-c.

III-a. *Gerolf van Cats*, ridder (1258), heer van Cats (1258), vermeld 1258-1259.

Op 30 april 1258 verklaren Gerolf en Hendrik, ridders, heren van Cats, dat zij Hendrik III, hertog van Brabant, trouw zullen bijstaan totdat graaf Floris V mondig is geworden: 'Gherolphus et Henricus, milites, domini de Kats'.[33] Op 4 juli 1259 kent Margaretha, gravin van Vlaanderen, met goedkeuring van Gwijde, graaf van Vlaanderen, aan Witte van Cats ('Blanchardo de Cach') een renteleen toe van 4 pond vlaams jaarlijks uit de tol van Damme, behoudens de rechten van 'dominis Gerulpho et Henrico de Cach, militibus', die eventueel zijn erfgenamen zijn.[34] Kennelijk is Witte van Cats wel familie, maar geen broer. Anders had dat er wel bijgestaan.

Kind:
1. *Hendrik van Cats*, volgt IV-a.

IV-a. *Hendrik van Cats*, vermeld 1271.

Uit een oorkonde van 1 mei 1271 blijkt dat Hendrik van Cats voor die datum een stuk land van 10 gemet, gelegen aan de noordzijde van de steenweg in het ambacht Cats, heeft verkocht aan Nicolaas van Cats.[35]

Kinderen:
1. *Gerolf van Cats*, knaap (1299), ridder (1307), vermeld 1299-1343, balling (1307), tr. *Maria van Renesse*,[36] vermeld 1334, dr. van Jan I van Renesse en Margaretha Scarpord.

   Op 16 februari 1299 stelt Nicolaas van Cats, ridder, dat hij zich tegenover graaf Jan I borg had gesteld voor heer Jan van Renesse, ridder, die op een vastgestelde dag in Rijnsburg in gijzeling had moeten gaan, en verklaart – omdat heer Jan verzuimd heeft te komen – zich aan de bepalingen van de borgstelling zal voldoen. Floris van Borsele, Gijsbert van Abcoude, ridders, en Gerulf van Cats, knaap, bevestigen het een en ander.[37]

[32] OHZ III no. 502, d.d. 26-4-1230; USU III no. 800, d.d. 26-4-1230.
[33] OHZ III no. 1184, d.d. 30-4-1258.
[34] OHZ III no. 1218, d.d. 4-7-1259.
[35] OHZ III no. 1553, d.d. 1-5-1271.
[36] B. de Keijzer, Van Renesse (van Zierikzee) (Emmen, 2021). Gepubliceerd op HoGenDa.
[37] OHZ no. 3444, d.d. 16-2-1299.

Op 24 juli 1307 onderwerpen negentien ballingen w.o. Gerolf- en Wouter van Cats, broers, ridders, zich aan graaf Willem III en beloven hem bijstand te geven.[38] Arnoud van Wezenmaal, heer van Bergen op Zoom, doet op 5 december 1310 uitspraak in een geschil tussen 'heer Gherolfs van Kats, here Wouter ende Claes, haar broeder', zijn leenmannen en de lieden van Zandvliet over het 'bokengelde' (d.i. het bakengeld op de Wester- en Oosterschelde).[39]

Op 11 maart 1315 stellen Willem de Vriese, heer van Oostende, Gerolf van Cats, Jan van de Maalstede en Gillis van Oostkerke, ridders, als gevolmachtigden van iedereen die tienden in Zeeland in pacht heeft van de graaf, die deze had verworven van het kapittel van Sint Pieter te Utrecht, op gezag de graaf de regels vast waarop deze zullen vererven.[40] Aan de oorkonde hangt het zegel van Gerolf van Cats (afb. 1).

Afb. 1. Zegel van Gerolf van Cats, ridder (1315).[41]
(Nationaal Archief)

In de rekening van Zeeland 1318/19[42] heeft Gerolf van Cats de gelden geïnd van de omslag van 14 d. per gemet vanwege de 'here vaert' naar Heusden.[43] Zelf betaalt hij 54 pond 7 sc.[44] Voorts betaalt hij de pacht van de tienden, gelegen Cats en Emelisse, over het jaar 1318, namelijk: 'Her Gherlof van Cats de 28½ m in Cats en de 3½ m in Emelisse'.[45]

In de rekening van Zeeland 1318/19[46] worden voorts de reiskosten verwantwoord voor het sturen van een bode naar heer Nicolaas van Cats, en heer Gerolf en Claas, zijn broer, met een brief van de heer van Voorne, waarin hij hen gelast naar hem toe te komen omdat zij – ondanks dat er een verbod is – koren het land uit hebben verstuurd.

---

[38] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 309, d.d. 24-7-1307; Berkelbach van der Sprenkel, Oorkonden Bisschoppen, no. 94, d.d. 24-7-1307.
[39] ONB II-1, no. 1523, d.d. 5-12-1310.
[40] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 6v-7, no. 24, d.d. 11-3-1315, resp. 1114, d.d. 9-3-1316 (ten onrechte Paasstijl toegepast);Van Mieris II, blz. 153, d.d. 11-3-1315.
[41] Beschrijving: 1. omschrift: [S'·GHE]ROLF·VAN·CATS·MILITS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, groene was, beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild gevat in een sierrand.
4. wapen: een kruis vermoedelijk beladen met hermelijnstaartjes.
[42] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 43.
[43] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 43.
[44] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 46.
[45] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 75.
[46] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 161.

In een lijstje van personen in Noord-Beveland, gedateerd voor 12 februari 1326, worden achtereenvolgens genoemd 'Hair Gherolf van Cats en hair Clays van Cats'.[47]

In de rekening van Zeeland 1331/33[48] worden beide broers genoemd met hun bezit in Emelisser ambacht: 'Haer Gherolf van Cats ende Clays sijn broeder in 'ser Witten kinder ambocht' 225 m praeter 26 r'. Voorts alleen Claas met zijn bezit in 'Wolfaerdsdijc': 'Clays van Cats, die Wissen uten Poele waren, 17 m 42 r, die scieten te steene 6 m 200 roeden.' Verder met de pacht van de tienden, gelegen in Cats, in 1331: 'Haer Gheerlof van Cats van 28½ m tienden in Cats; Clays van Cats van 28½ m tienden in Cats, idem in Emelissen 3½ m, idem in Cats, die Wolfaard Bollards waren, 3½ m, dit comt in somme 35½ m'. En tenslotte krijgen zij van de 'penninsleene' uit de inkomsten van de grafelijkheid te Cats uitgekeerd: 'Haer Gheerolf van Cats, 22 marc sjaers, en Clays van Cats, 22 marc sjaers'.

In de rekening van Zeeland 1333[49] worden beide broers als volgt vermeld: 'Haer Gheerolf van Cats van 28½ m tienden in Cats; Clays van Cats van 35½ m tienden in Cats ende in Emelisserambacht'.

Graaf Willem III gelast op 1 november 1334 zijn baljuws, rentmeesters en schouten van Noordholland, Kennemerland en Friesland, om heer Gerolf van Cats het goed, dat hij geërfd heeft van heer Costijn van Renesse en waarop volgens hem vanwege de grafelijkheid beslag zou zijn gelegd, omdat hij in Zeeland woont, vrijelijk te laten gebruiken.[50] Gerolf van Cats, ridder, verkoopt op 2 december 1334 aan heer Jan van Polanen als het goed bij 'Oester Mase', dat hij en zijn vrouw, Marie, hebben geërfd van heer Costijn van Renesse, haar broer, en de door hem aangekomen goederen van Aleyt Uytterwijcke.[51] Op 8 september 1336 legt heer Gerolf van Cats, ridder, samen met enige andere leenmannen van de graaf Willem III, een verklaring af inzake de overdracht van 250 gemet ambacht, gelegen in Baarland, in het verleden gedaan door heer Costijn van Renesse, ridder, aan Jan- en Costijn van Renesse.[52] Hij wordt op 30 september 1337 als getuige vermeld.[53]

In de rekening van Zeeland 1339/42[54] wordt hij – zijn broer is ondertussen overleden – als volgt in de 'leghscatte' van 1339 vermeld: 'Item so hebben here Gheerolf van Cats ende Clais kindre van Cats die ander helft. Des hevet mijn here die grave, dat Pieter f. Clais van Cats was, 1/6 deel van deser voors. helft'.

In de rekening van Zeeland 1342/43[55] word hij samen met de kinderen van zijn broer in 1342 en 1343 aangeslagen voor de pacht van tienden en als volgt vermeld: 'Haer Gheerolf van Cats 28½ m tienden in Cats; Haer Jan ende Heynric, Clays kinder van Cats, van 17 m 3 quartier tienden in Cats ende in Emelisser ambacht; Dominus comus pro Pieter ende Clays, Clays kinder van Cats, de tantis decimis in eisdem locis'.

[47] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 217, fol. 2ter, no. 3 (bis), d.d. (voor 12-2-1326).
[48] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 341, resp. blz. 426, 462-463, 502 en 506.
[49] Smit, Rekeningen VII, blz. 179.
[50] Drossaers, Domeinraad I, no. 256, d.d. 1-11-1334; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 228, d.d. 1-11-1334.
[51] Drossaers, Domeinraad I, no. 259, d.d. 2-12-1334; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 229, d.d. 2-12-1334.
[52] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 105v, no. 662, resp. 304, fol. 131v, no. 671, d.d. 8-9-1336.
[53] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 218, fol. 2-2v, no. 14, d.d. 30-9-1337.
[54] Hamaker, Rekeningen V, blz. 61.
[55] Smit, Rekeningen VII, blz. 318, resp. blz. 336-337.

Uit dit huwelijk:
1. *Costijn Gerolfsz. van Cats*, vermeld 1367.

In de leenmannenlijst (‘Manne in Zeelant beoosterselt in Scoude’) van 1367 van de heerlijkheid Voorne wordt vermeld: ‘Costin heer Gherlofs soens zone van Cats 5½ mark uit de bede’.[56]

2. *Wouter van Cats*, ridder (1307), vermeld 1307-1310, balling (1307).

Op 24 juli 1307 onderwerpen negentien ballingen w.o. Gerolf- en Wouter van Cats, broers, ridders, zich aan graaf Willem III en beloven hem bijstand te geven.[57] Aan de oorkonden hangt het zegel van Wouter van Cats (afb. 2).

Afb. 2. Zegel van Wouter van Cats, ridder (1307).[58]
(Nationaal Archief)

3. *Nicolaas (Claes) van Cats Hendricksz.*, knaap (1319), vermeld 1310-1333, overl. tussen 1333 en 24 oktober 1334, tr. 1e *(...)*, dr. van Pieter, tr. 2e (lijftocht 25 april 1327) *Badeloch Wissendr. van den Poele (uten Poel)*,[59] vermeld 1327, dr. van Wisse Hendriksz. en Margaretha Gillisdr. van den Poele.

Pieter Claasz. van Cats, mede namens zijn andere broers en zuster, vecht op 24 oktober 1334 na het overlijden van Jacob Geronxz. van ‘Overboerde’ (1321) de erfenis aan tegenover zijn weduwe jonkvrouw Meine, dochter van jonkvrouw Catharina van de Westkerke. Graaf Willem III bepaalt dat ze haar ongemoeid moet laten in de erfenis.[60] Een broer van voornoemde Jacob is ongetwijfeld Pieter Geronxz. van ‘Overbordinne’ (1338). Beiden zullen neven zijn van Pieter, waarbij de vernoemingsnaam Pieter duidt op een grootvader Pieter, waarmee de twee huwelijken van Nicolaas van Cats worden onderbouwd. Jonkvrouw Meine is een dochter uit het eerste huwelijk van jonkvrouw

[56] Kort, Van Voorne, no. 314 (leemannenlijst 1367).
[57] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 309, d.d. 24-7-1307; Berkelbach van der Sprenkel, Oorkonden Bisschoppen, no. 94, d.d. 24-7-1307.
[58] Beschrijving: 1. omschrift: +S’·WOVTER·VA·C[AT]S·MILIT[IS]
2. kenmerken: rond, ca. - mm, groen was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: een kruis met een vrijkwartier vermoedelijk beladen met een éénkoppige adelaar.
[59] B. de Keijzer, *Van Schenge – Van der Goes – Van den Poele* (Emmen, 2025). Gepubliceerd op HoGenDa.
[60] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 104, no. 643, resp. 304, fol. 130, no. 662, d.d. 24-10-1334.

Catharina van de Westkerke, die voor de tweede keer is getrouwd met heer Nicolaas van Cats Costijnsz. (IV-b, sub 1).

Arnoud van Wezenmaal, heer van Bergen op Zoom, doet op 5 december 1310 uitspraak in een geschil tussen 'heer Gherolfs van Kats, here Wouter ende Claes, haar broeder', zijn leenmannen en de lieden van Zandvliet over het 'bokengelde' (d.i. het bakengeld op de Wester- en Oosterschelde).[61]

In de rekening van Zeeland 1318/19[62] wordt hij vermeld met zijn broer, heer Gerolf van Cats, en betaalt de pacht van tienden over het jaar 1318: 'Clais, frater suus, van 28½ m in Cats en de 3½ m in Emelisse'. In dezelfde rekening worden de reiskosten verwantwoord voor het sturen van een bode naar heer Nicolaas van Cats, en heer Gerolf en Claas, zijn broer, met een brief van de heer van Voorne, waarin hij hen gelast naar hem toe te komen omdat zij – ondanks dat er een verbod is – koren het land uit hebben verstuurd. In dezelfde rekening worden heer Nicolaas Costijnsz. van Cats en Claas Hendriksz. van Cats samen aangewezen om de zoengelden met betrekking tot de doodslag op Jan van der Westkerke onder de rechthebbenden te verdelen, en dat zij tevens zullen toezien op het stichten van een kapellerie ter nagedachtenis van Jan van der Westkerke.

Op 25 april 1327 bevestigt graaf Willem III de lijftocht door Nicolaas Hendricksz. van Cats gedaan aan zijn echtgenote jonkvrouw Badeloch Wissendr. uten Poele, bestaande uit 16 gemet tienden, gelegen in het ambacht Cats, voor welk goed zij hem jaarlijks een pachtsom van 6 penning Hollands zullen betalen.[63] Graaf Willem III verpacht op 1 april 1328 aan Nicolaas Hendricksz. van Cats 3½ gemet tienden, gelegen tussen de Zuidvliet en de weg bij de moer in het ambacht Cats, welke door Wolfert Bollaardsz. aan hem waren opgedragen nadat ze door Nicolaas waren gekocht.[64]

In de rekening van Zeeland 1331/33[65] worden beide broers genoemd met hun bezit in Emelisser ambacht: 'Haer Gherolf van Cats ende Clays sijn broeder in 'ser Witten kinder ambocht' 225 m praeter 26 r'. Voorts alleen Claas met bezit in 'Wolfaerdsdijc': 'Clays van Cats, die Wissen uten Poele waren, 17 m 42 r, die scieten te steene 6 m 200 roeden.' Verder in verband met de pacht van tienden, gelegen in Cats, in 1331: 'Haer Gheerlof van Cats van 28½ m tienden in Cats; Clays van Cats van 28½ m tienden in Cats, idem in Emelissen 3½ m, idem in Cats, die Wolfaard Bollards waren, 3½ m, dit comt in somme 35½ m'. En tenslotte krijgen zij uitgekeerd van de 'penninsleene': 'Haer Gheerolf van Cats, 22 marc sjaers, en Clays van Cats, 22 marc sjaers'.

In de rekening van Zeeland 1333[66] worden beide broers als volgt vanwege de pacht van tienden vermeld: 'Haer Gheerolf van Cats van 28½ m tienden in Cats; Clays van Cats van 35½ m tienden in Cats ende in Emelisserambacht'.

[61] ONB II-1, no. 1523, d.d. 5-12-1310.
[62] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 75, 161, 194.
[63] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 77, no. 447, resp. 304, fol. 98, no. 471, d.d. 25-4-1327.
[64] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 82v, no. 474, resp. 304, fol. 104, no. 497, d.d. 1-4-1328.
[65] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 341, resp. blz. 426, 462-463, 502 en 506.
[66] Smit, Rekeningen VII, blz. 179.

In de rekening van Zeeland 1339/42[67] wordt hij niet meer in leven genoemd in de 'leghscatte' van 1339, namelijk: 'Item so hebben here Gheerolf van Cats ende Clais kindre van Cats die ander helft. Des hevet mijn here die grave, dat Pieter f. Clais van Cats was, 1/6 deel van deser voors. helft'.
Uit de voorgaande post valt te herleiden dat Claas van Cats al enige tijd is overleden en drie zoons zou hebben nagelaten, waarvan Pieter zonder nazaten is overleden. Zijn aandeel bedraagt in dat geval inderdaad 1/3e deel van de helft ofwel 1/6e deel dat vervallen is aan de grafelijkheid. Echter uit de volgende post blijkt dat er vier zoons waren, waarvan er ondertussen twee zijn overleden. Het aandeel van de grafelijkheid moest dus eigenlijk 1/8e deel zijn.

In de rekening van Zeeland 1342/43[68] worden de kinderen van Claas van Cats in 1342 en 1343 voor de pacht van tienden als volgt vermeld: 'Haer Gheerolf van Cats 28½ m tienden in Cats; Haer Jan ende Heynric, Clays kinder van Cats, van 17 m 3 quartier tienden in Cats ende in Emelisser ambacht; Dominus comus pro Pieter ende Clays, Clays kinder van Cats, de tantis decimis in eisdem locis'.

Uit het eerste huwelijk:
1. *Jan van Cats*, ridder (1342), vermeld 1342-1343.
2. *Hendrik Claesz. van Cats*, vermeld 1321-1344.

Op 23 april 1321 scheldt Nicolaas Costijnsz. van Cats enige zoenregelingen kwijt ten behoeve van graaf Willem III, waaronder genoemd een zoenregeling tegenover heer Jan van der Dussen en Hendrik Claesz. van Cats.[69]
In de rekening van Zeeland 1340[70] wordt in Emelisse ambacht vermeld: 'Heinric van Cats van tienden, die Pieter sijns broeders was'.
Graaf Willem IV doet op 24 november 1344 uitspraak in een gewelddadige twist tussen een aantal met naam genoemde personen, w.o. Hendrik van Cats, en legt de partijen een algemene zoen op.[71]

4. *Pieter Claesz. van Cats*, vermeld 1334, overl. voor 7 augustus 1338.

Op 24 oktober 1334 bekrachtigt graaf Willem III de deling door Hendrick Everdeisz., schout van de Haaiman, uitgevoerd betreffende de erfenis nagelaten door Hendrick Willemsz. van der Haaiman, omdat Pieter Claesz. van Cats voor schepenen van de Haaiman de erfenis had aangevochten, en bepaalt dat Pieter, diens zusters en broers, jonkvrouw Meine, weduwe van Jacob Geronxsz., ongemoeid moeten laten in het haar toegewezen deel in de erfenis.[72] Graaf Willem III beleent, na koop, op 7 augustus 1338 Pieter Geronxsz. van Overbordinne in recht leen met 83 gemet 100 roeden ambacht, gelegen in Sint Maartensdijk, die hem zijn aangekomen van Pieter Claesz. van Cats.[73]

4. *Nicolaas van Cats*, vermeld 1332, overl. voor 1342.

[67] Hamaker, Rekeningen V, blz. 61.
[68] Smit, Rekeningen VII, blz. 318, resp. blz. 336-337.
[69] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 34v, no. 98, resp. 304, fol. 42v, no. 95, d.d. 23-4-1321.
[70] Hamaker, Rekeningen V, blz. 188.
[71] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 218, fol. 18-18v, no. 128, d.d. 24-11-1344.
[72] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 104, no. 643, resp. 304, fol. 130, no. 662, d.d. 24-10-1334.
[73] Drossaers, Domeinraad II, no. 124, d.d. 7-8-1338.

Graaf Willem II verklaart dat Wisse Simonsz. uit Sint-Maartensdijk op 13 augustus 1332 alle boeten heeft voldaan in verband met de doodslag op Simon Domelijnsz. en diens vijanden genoegdoening heeft verschaft, en beveelt daarom o.a. Nicolaas van Cats, en andere schuldenaren van Wisse dat zij hun schulden betalen.[74]

III-b. *Hendrik van Cats*, ridder (1258), heer van Cats (1258), vermeld 1258-1259.

Kinderen:
1. *Costijn van Cats heer Hendriksz.*, volgt IV-b.
2. *Hendrik van Cats*, vermeld 1290-1293, tijdelijk priester te Schiedam (1290), pastoor te West-Baarland (1293), daarna pastoor te Zierikzee, stichter van het St. Catharina gasthuis (1293) te Den Brielle, overl. voor 23 november 1302.

   De officiaal van het hof van de aartsdiaken van de Dom te Utrecht stelt op 30 mei 1290 vast dat op 30 juni aanstaande het proces tussen Hendrik, priester en kanunnik van Mariënweerd, en Jan van Leiden, priester in de kerk van Schiedam, zal zijn over hun beider aanspraken op een aanstelling in de kerk van Schiedam, en bepaalt dat voorlopig Hendrik van Cats als priester aldaar zal dienen.[75] Op 4 juli blijkt dat de proost van Koningsveld en de door hem aangestelde priester worden hersteld in het bezit van de kerk van Schiedam, en dat 'Henricum de Kaets, capellanum' zich hieruit terugtrekt.[76] Op 23 juli 1292 wordt vermeld 'Henrico dicto de Catse, presbyter en chorisociis'.[77]
   Heer Pieter van Zierikzee, kanunnik ten Dom te Utrecht, en deken en provisor van Schouwen, en enige andere geestelijken, verklaren dat zij een bezegelde brief ('har Henricx brieve van Cats, ende prochypape van Ziericzee'), gedateerd 24 augustus 1293, hebben gezien en geven daarvan uiterlijk in het jaar 1316 een vidimus. Samengevat: 'Schepenen van den Briel oorkonden dat 'har Henric van Cats, prochypape van Westbarlant', in aanwezigheid van de vrouwe van Voorne,[78] en haar kinderen, en voornoemde met naam genoemde schepenen, te Brielle een hospitaal wil stichten ter ere van 'onse vrouwe, en sente Catryne en ter amen behoef' en daar een dagelijkse mis te laten voordragen voor zijn ziel en memorie'.[79]
   Op 23 november 1302 oorkonden Catharina, vrouwe van Voorne, en Gerard, haar zoon, burggraaf van Zeeland, dat zij het gasthuis van den Briel, die door heer Hendrik van Cats is gesticht, in hun rechten zullen handhaven.[80]

IV-b. *Costijn van Cats heer Hendricksz.*, knaap (1290), vermeld 1279/80-1292, overl. voor 1305.

Graaf Floris V verzoekt in een brief, gedateerd tussen circa 1279 en 1280, gericht aan koning Eduard I van Engeland, aan 'Costinum famulum nostrum', die hem deze brief brengt, antwoord mee te geven en vooral geloof te hechten aan wat Costijn hem over de 'onderhavige' zaak zal uiteenzetten.[81] Opvallend is dat zijn oom Nicolaas I van Cats in die tijd ook geregeld voor graaf Floris V naar Engeland ging.

[74] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 100v, no. 601, resp. 304, fol. 124v, no. 619, d.d. 13-8-1332.
[75] OHZ IV no. 2478, d.d. 30-5-1290; USU IV no. 2427, d.d. 30-5-1290.
[76] OHZ IV no. 2502, d.d. 4-7-1290; OSU IV no. 2436, d.d. 4-7-1290.
[77] OSU V no. 2538, d.d. 23-7-1292.
[78] Catharina van Durbuy.
[79] OHZ V no. 2819, d.d. 24-8-1293; Van den Bergh, OHZ II no. 855, d.d. 14-8-1293 (sic!).
[80] Muller, Regesta Hannonensia, blz. 7, d.d. 23-11-1302.
[81] OHZ IV no. 1933, d.d. ca. 1279-1280.

Op 1 augustus 1292 verklaren vierentwintig Zeeuwse edelen w.o. genoemd Wolfert van Borsele, ridder, Hendrik van Cats en Costijn van Cats, die naar Vlaanderen zijn uitgeweken, de graaf van Vlaanderen te zullen bijstaan tegen de graaf van Holland.[82] Aan de oorkonde hangt het zegel van Costijn van Cats (afb. 3).[83]

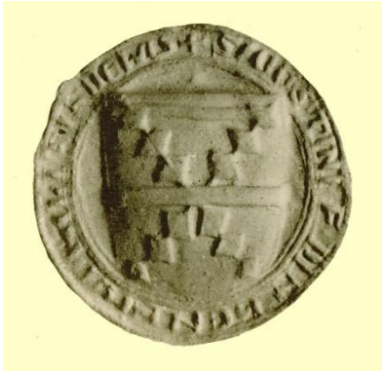

Afb. 3. Zegel van Costijn van Cats heer Hendriksz., knaap (1292).[84]
(Corpus Sigillorum Neerlandicorum)

Kinderen:

1. *Nicolaas van Cats Costijnsz.*, knaap (1305), ridder (1308), vermeld 1305-1328, dijkgraaf op Noord-Beveland (1328), overl. tussen 11 maart 1328 en 12 mei 1329, tr. *Catharina van der Westkerke,* vermeld 1317, 1321, 1334, overl. na 25 oktober 1334, dr. van Gillis heer Dankaertsz.

   Catharina van der Westkerke had uit een eerder huwelijk een zoon Jan van der Westkerke (Janne den Ries), die dood geslagen is, en een dochter Meine, getrouwd met Jacob Geronxz.

   In 1305 belooft Claes van Cats Corstensz. aan graaf Willem III naar Zierikzee te komen, wanneer de baljuw van Zierikzee dat gelast, 'op verbeurte van lyff ende goet' bij niet nakoming.[85] In de grafelijk bede van 1308[86] wordt hij met de volgende goederen vermeld: 'In Gherolfsdike: in sgravenambacht dat sheren Niclays van Cats was: here Clays van Cats, 12 m; In Cats: in sgravenambacht dat shere Niclays van Cats was: here Clays van Cats, 11 m'.

   Graaf Willem II doet op 20 maart 1317 uitspraak naar aanleiding van de doodslag op Jan van der Westkerke. Floris van der Vere[87] en de andere daders zullen binnen het jaar een 'capelrie'[88] van 30 pond Tournois per jaar stichten in de kerk van Westkerke voor

[82] OHZ V no. 2741, d.d. 1-8-1292.
[83] CSN no. 987.
[84] Beschrijving: 1. omschrift: +S'·COSTINI·F·DNI·HENRICI·MILITIS·DE·KAS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, bruine was, gaaf.
3. zegelbeeld: een halfrond schild.
4. wapen: een smal schildhoofd waarover heen een St. Andrieskruis van twaalf aaneen stotende ruiten, waarover heen een smalle dwarsbalk.
[85] Van Mieris II, blz. 49, d.d. 1305 (uittreksel van een brief).
[86] Zondervan, Grafelijke bede, blz. 51.
[87] Dek, Borsele, blz. 14. Floris van Borsele, heer van Scoudee, vermeld 1299-1343.
[88] Een stichting ter bezoldiging van een kapellaan.

de ziel van Jan van der Westkerke. De gift van de kapellerie zal komen aan de moeder van Jan van der Westkerke voor zolang zij leeft. Na haar overlijden zal de gift op heer Nicolaas van Cats en na hem zijn oudste wettelijke zoon komen. Mocht Nicolaas geen wettige zoon nalaten dan zal de gift komen aan de oudste en naaste erfgenaam van Jan van der Westkerke. Voorts wordt bepaald dat heer Nicolaas van Cats, 'zine maghe ende sine helpers ende alle Jans maghe van der Westkerken die binnen onse lande gheseten sijn,' zich hierbij zal moeten neerleggen en niet meer zal mogen klagen.[89] Over deze doodslag en de afwikkeling daarvan is in de rekening van Zeeland 1318/19 nog het nodige te vinden, waaruit onder ander blijkt dat heer Nicolaas Costijnsz. van Cats en Claas Hendriksz. van Cats de zoengelden onder de rechthebbende zullen verdelen, en zullen toezien op het stichten van de kapellerie.[90]

In de rekening van Zeeland 1318/19[91] heeft Gerolf van Cats de gelden geïnd van de omslag van 14 d. per gemet vanwege de 'here vaert' naar Heusden.[92] Heer Nicolaas van Cats Costijnsz., betaalt 29 pond. Voorts betaalt hij de pacht van tienden over het jaar 1318, namelijk: 'Her Clais Costijnss. de 25 m. dec. in Wille, Dyxhoeke, in Lisse, et de 5 m. dec. in Haemstede, in Edekinghe, per litteram comitis, quam habet; item idem per litteram receptam de aliis diversis dec., unde summa eirca 40 m 1 quart'. In de rekening worden voorts de kosten verwantwoord voor het sturen van een bode naar heer Nicolaas van Cats, en heer Gerolf en Claas, zijn broer, met een brief van de heer van Voorne, waarin hij hen gelast naar hem toe te komen omdat zij, ondanks dat er verbod is, koren uit het land hebben verstuurd.[93]
Heer Nicolaas Costijnsz. van Cats en Claas Hendriksz. van Cats zijn samen aangewezen om de zoengelden met betrekking tot de doodslag op Jan van der Westkerke onder de rechthebbenden te verdelen, en dat zij tevens zullen toezien op het stichten van een kapellerie ter nagedachtenis van Jan van der Westkerke. In dezelfde rekening worden de gelden, die daarmee te maken hebben, verantwoord.[94]

Op 16 april 1321 bepaalt graaf Willem III welke inkomsten jonkvrouw Meine, die gescheiden leeft van Jacob Geroncxz. van Overbordene, voor haar levensonderhoud zal genieten, en stelt de erfenis van hun kind veilig. Zij zal o.a. behouden de tiende te Westkerke, die van haar broer 'Janne den Ries' is gekomen. Jacob zal haar voorts een rente van 15 pond zwarte Tournois per jaar gaven, zolang als jonkvrouw Catharina van der Westkerke, haar moeder leeft.[95] Graaf Willem III geeft op 23 april 1321 aan heer Nicolaas Costijnsz. van Cats, ridder, en diens echtgenote Catharina, dochter van Gillis heer Dankaertsz., om menige dienst die haar vader en heer Nicolaas heeft gedaan, het recht dat bij ontstentenis van een mannelijke nakomeling zijn ambacht in Cats, Emelisse en Welle op hun twee dochters zal vererven. Als voorwaarde wordt onder andere gesteld dat die dochters slechts met zijn toestemming uitgehuwelijkt zullen worden. Heer Nicolaas scheldt de graaf gelden kwijt in verband met een nader omschreven

[89] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 3-3v, no. 9, resp. 304, fol. 3-4, no. 9, d.d. 20-3-1317; Van Mieris II, blz. 171, d.d. 28-3-1316 (paasstijl = 20-3-1317).
[90] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 133-135, 168, 194.
[91] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 44.
[92] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 43, resp. blz. 75.
[93] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 161.
[94] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 194.
[95] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 32-32v, no. 84, resp. 304, fol. 35v-36, no. 82, d.d. 16-4-1321.

borgstelling en enkele zoenregelingen, en belooft daartoe open brieven voor zich en andere betrokken partijen te zullen leveren.[96]
Graaf Willem III beleent na opdracht uit eigen op 1 april 1323 heer Jan van Kruiningen, ridder, met diens steenhuis, gracht, gelegen in het dorp Kruiningen, waarbij o.a. als leenmangetuige aanwezig is heer Claas van Cats, ridder.[97] Jan III, bisschop van Utrecht, Jacob, bisschop van Zuden, Nicolaas, abt van Middelburg, en twintig met name genoemde ridders, w.o. Claas van Cats, ridder, verklaren op 17 oktober 1325 dat zij, na het horen van de schepenen van Dordrecht enerzijds en van die van Delft, Leiden, Haarlem, Alkmaar, Gouda, Schoonhoven, Akersloot, Uitgeest en Wormer anderzijds over de handhaving van het Dordtse stapelrecht, waarbij ook de handvesten die daarover handelen zijn getoond, na overleg met de aanwezige grafelijke leenmannen aan graaf Willem III adviseren dat hij in deze kwestie de oudere handvesten voorrang geeft boven de jongere.[98] In een lijstje van personen in Noord-Beveland, gedateerd voor 12 februari 1326, worden achtereenvolgens genoemd 'Hair Gherolf van Cats en hair Clays van Cats'.[99]

Graaf Willem III geeft op 26 maart 1327 heer Nicolaas van Cats en Willem Dankertsz. volmacht om jonkvrouw Geertruid, echtgenote van de zwakzinnige Vriese Oloudsz., te helpen haar zaken op orde te brengen.[100] Op 29 maart 1327 verpacht graaf Willem III aan Doemas en Simon, zoons van Simon Doemaesz., ieder voor de helft, 5 gemet tienden, gelegen in Ver Houtendorp in het ambacht Emelisse, nadat heer Nicolaas van Cats, ridder, hem die na verkoop had opgedragen.[101] Op 18 maart 1328 geeft graaf Willem III de edele en niet-edele lieden van Zeeland Bewesten Schelde een keur, die zeven jaar zal gelden, mede bezegeld door o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder.[102] Een dag later wordt heer Nicolaas van Cats, ridder, door graaf Willem III aangesteld als dijkgraaf op Noord-Beveland, ten oosten van de Wijtvliet.[103]
Graaf Willem III maakt op 12 mei 1329 bekend dat de ambachten, gelegen op Noord-Beveland, die van heer Claas van Cats waren, gekocht zijn door Gillis van Brigdamme. Waarna voornoemde Gillis deze ambachten hem wederom heeft opgedragen ten behoeve van Jan Wissensz. van Borrendamme, die door de graaf er 'ten rechte liene' mee beleend wordt. De ambachten bestaan uit 126 gemet ambacht, gelegen ter Welle, 106 gemet ambacht, gelegen in Coninchem, 31 gemet en 200 roeden ambacht, gelegen in 'Voerdemairshoec'. Verder heeft Gillis aan Jan verkocht het steenhuis ter Welle met de hofstede, waarop het huis *stond*, alsmede 8 gemet hofsteden, gelegen ter Welle, waar vrienden (= familie) van Gillis op wonen, en een derde van de molen ter Welle. Gillis verklaart dat Jan alles betaald heeft en hem daarvan kwijtscheldt.[104] In de rekening van

[96] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 34v, no. 98, resp. 304, fol. 42v, no. 95, d.d. 23-4-1321; Van Mieris II, blz. 253-254, d.d. 23-4-1321.
[97] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 49v, no. 200, resp. 304, fol. 61-61v, no. 197, d.d. 1-4-1323; Van Mieris II, blz. 312, d.d. 1-4-1323.
[98] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 289, fol. 36v, no. 189, resp. 290, fol. 45-45v, no. 194, d.d. 17-10-1325; Van Mieris, blz. 364, d.d. 17-10-1325.
[99] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 217, fol. 2ter, no. 3 (bis), d.d. (voor 12-2-1326).
[100] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 72v, no. 403, resp. 304, fol. 91v, no. 424, d.d. 26-3-1327.
[101] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 73, no. 406, resp. 304, fol. 92, no. 427, d.d. 29-3-1327; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 149, d.d. 30-3-1326.
[102] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 84v-85, no. 481, resp. 304, fol. 106-107v, no. 504, d.d. 18-3-1328; Van Mieris II, blz. 418, d.d. 18-3-1327 (Paasstijl = 18-3-1328).
[103] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 217, fol. 9, no. 22, d.d. 19-3-1328.
[104] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 90v, no. 519, resp. 304, fol. 112v, no. 541, d.d. 12-5-1329.

Zeeland 1330/31[105] staat daarover het volgende genoteerd: 'In Cats. Gilles van Brigdamme van ghecochte ambocht dat ser Nyclays van Cats was, 5 pond 14 sc. 2 d.'.

Gerard, heer van Voorne, beleent op 14 april 1334 Claas die Bastaard, zijn neef, met onder andere 40 à 50 gemet land, gelegen op Noord-Beveland, die voorheen van 'heer Clays Costijns tsone van Cats' waren.[106] Voorts verklaart Gerard, heer van Voorne, op 19 september 1334 dat eventuele kopers van het goed van Claas de Bastaard, zijn neef, gelegen te Cats op Noord-Beveland, voorheen van 'heer Clays Costiinssone', deze te zullen waarborgen.[107] Op 24 oktober 1334 bekrachtigt graaf Willem III de erfdeling aangevochten door Pieter Claesz. van Cats, en bepaalt dat Pieter, diens zusters en broers, jonkvrouw Meine, weduwe van Jacob Geronxsz., ongemoeid moeten laten in het haar toegewezen deel in de erfenis, evenals die van jonkvrouw Catharina van der Wertkerke.[108] Op de volgende dag, 25 oktober, schenkt graaf Willem III jonkvrouw Catharina van der Westkerke voor de duur van haar leven ca. 1 gemet ambacht, gelegen bij de hofstede, die zij aldaar heeft geërfd, in het dorp Scherpenisse.[109]

Uit dit huwelijk:
1. *Aechte van Cats*, vermeld 1321-1329, overl. voor 1331/33, tr. (1325) *Wouter Anthonisz. van den Vliet*, vermeld 1325-1329.

Op 30 juni 1325 blijkt dat jonkvrouw Aechte, dochter van heet Nicolaas Costijnsz. van Cats, ridder, zal gaan trouwen met Wouter Anthonisz. van den Vliet, leenman van de graaf, en bij welke gelegenheid Wouter van Nicolaas 50 pond groten Tournois zal ontvangen met de bepaling dat in geval van diens overlijden zonder nageslacht bij Aechte, zij dat bedrag weer uit diens goederen mag nemen. Graaf Willem III vergunt aan jonkvrouw Aechte, dat indien haar echtgenoot komt te overlijden zij het bedrag dat haar vader haar ten huwelijk heeft geschonken weer uit de goederen mag terugnemen en indien nodig een mogelijk ontbrekende deel zal mogen aanvullen uit de opbrengsten van de tienden die haar echtgenoot van hem in pacht heeft, op voorwaarde dat Wouter geen eigen goederen zal vervreemden tenzij hij de betreffende tienden vrijstelt van genoemd verband.[110] Op 1 juli 1325 worden voorgaande bepalingen door Wouter Anthonisz. van den Vliet bevestigd.[111] Graaf Willem III keurt op 6 december 1325 goed dat Wouter Anthonisz. van den Vliet diens echtgenote jonkvrouw Aechte, dochter van heer Nicolaas van Cats, een lijftocht van 50 pond Tournois per jaar geeft, te nemen uit zijn zuid-tienden, gelegen in het ambacht Westkerke, en indien nodig uit zijn noord-tienden, eveneens gelegen in voornoemd ambacht.[112]
Op 29 maart 1327 draagt Wouter Anthonisz. van den Vliet ter vermindering van de schuld, die hij jegens de graaf Willem III heeft, 8 gemet tienden in Wissenkerke op, die hij daarna van hem in pacht neemt, waarbij o.a. heer Claas van Cats, zijn schoonvader, ridder, de oorkonde mede bezegelt.[113]

[105] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 237.
[106] Kort, Van Voorne, no. 124, d.d. 14-4-1334.
[107] Kort, Van Voorne, no. 125, d.d. 19-9-1334.
[108] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 104, no. 643, resp. 304, fol. 130, no. 662, d.d. 24-10-1334.
[109] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 104, no. 646, resp. 304, fol. 130v, no. 655, d.d. 15-10-1334.
[110] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 64-64v, no. 324, resp. 304, fol. 80, no. 325, d.d. 30-6-1325; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 41, d.d. 30-6-1325.
[111] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 64v, no. 325, resp. 304, fol. 80, no. 326, d.d. 1-7-1325.
[112] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 66v, no. 346, resp. 304, fol. 83, no. 360, d.d. 6-12-1325.
[113] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 73v, no. 411, resp. 304, fol. 93, no. 433, d.d. 29-3-1327.

Graaf Willem III verpacht op 11 maart 1329 aan Jan Willemsz. van Oost-Souburg 6½ gemet 41 roeden tienden, gelegen in Welledijkshoek en Emelisse, hem opgedragen door jonkvrouw Aechte, dochter van heer Nicolaas Costijnsz. van Cats, echtgenote van Wouter van den Vliet, die zij aan voornoemde Jan Hendricksz. had verkocht.[114] Op de zelfde dag verpacht graaf Willem III aan Jan Hendricksz. 6½ gemet 41 roeden tienden, gelegen in Welledijkshoek en Emelisse, die jonkvrouw Aechte hem had opgedragen nadat ze die had verkocht aan Jan voornoemd.[115]

2. *Elisabeth van Cats*, vermeld 1321-1343.

In de rekening van Zeeland 1331/33[116] wordt zij vermeld met de pacht van tienden: 'Joncfrou Lizebeth, ser Clays dochter van Cats, van 5 m tienden up Hamerstede, ende 35 m 1 quart tienden in Cats ende in Emelisse ambocht, sol. 11 sc.'.
In de rekening van Zeeland 1333[117] wordt zij in Cats als volgt vermeld: 'Joncfrou Lizebeth, ser Clays dochter van Cats, van 5 m tienden up Hamerstede, ende van 35 m 1 quartier tienden in Cats ende in Emelisserambocht, sol. 11 sc. 7 d..'
In de rekening van Zeeland 1342/43[118] wordt zij in Cats vermeld voor de pacht van de tienden in 1342 en 1343: 'Joncfrou Lizebet, ser Clays dochter van Cats, van 5 m tienden up Hamerstede, ende 35 m 1 quartier tienden in Emelisser ambacht, solvit 11 s. 7 d..'

2. *Elisabeth van Cats heer Costijnsdr.*, tr. (voor 30 april 1300) *Simon Thonisz.*

Op 30 april 1300 geven de deken en het kapittel van Sint Pieter te Utrecht aan Elisabeth, dochter van Costijn van Cats, getrouwd met Symon Thomasz., als weduwegoed 30 pond zwarte Tournois per jaar uit zekere tienden, die haar man van het kapittel in leen houdt.[119]

III-c. *Nicolaas I van Cats*, heer van Hazerswoude (1272-1282), van Ossendrecht (vanaf 1277), van Lopik, Bonrepas, Cabauw, Schoonhoven, Burcht en Zwijndrecht (vanaf 1280 namens zijn vrouw), knaap (1270), ridder (1272), vermeld 1270-1282, overl. 14 februari 1283, tr. *Beatrix*, vrouwe van Burcht en Zwijndrecht, neemt de kapittelgoederen te Burcht van de Dom te Utrecht in erfpacht 2 februari 1274,[120] testeert 1296.[121]

In slechts één van de drie zogenaamde *Keulse oervede oorkonden* in relatie tot Jan- en Dirk van Heusden komt op 14 november 1270 voor 'Nicholaum de Cats, personaliter'.[122] Aan de oorkonde hangt zijn zegel (afb. 4).[123]

[114] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 90v, no. 518, resp. 304, fol. 112v, no. 540, d.d. 11-3-1329.
[115] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 90-90v, no. 517, resp. 304, fol. 112, no. 539, d.d. 11-3-1329.
[116] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 462-463.
[117] Smit, Rekeningen VII, blz. 179.
[118] Smit, Rekeningen VII, blz. 318, resp. blz. 336-337.
[119] OSU V no. 2598, d.d. 30-4-1300.
[120] OHZ III no. 1658, d.d. 2-2-1274; OSU IV no. 1862, d.d. 2-2-1274.
[121] Stadsarchief Gent, Oud-Archief, reeks 89: Stukken betreffende de verkoop en het beheer van de heerlijkheden Burcht en Zwijndrecht met een 16e-eeuws afschrift van het testament van Beatrix, vrouwe van Burcht, 1296.
[122] OHZ III no. 1539, d.d. 14-11-1270.
[123] CSN no. 983.

Afb. 4. Zegel van Nicolaas van Cats, knaap (1270).[124]
(Corpus Sigillorum Neerlandicorum)

Op 1 mei 1271 geeft graaf Floris V aan Nicolaas van Cats het huis te Cats met verschillende stukken land, hofsteden, etc., w.o. een stuk land van 10 gemet aan de noordzijde van de steenweg, die van Hendrik van Cats, waren, in leen, almede 400 gemet ambacht, hetgeen hij eerder in leen hield, met de bepaling dat het zal versterven op de oudste zoon of de oudste dochter, en daarna de naaste verwanten.[125] Claas van Cats wordt op 17 februari 1272 vermeld als getuige.[126]

Afb. 5. Zegel van Nicolaas van Cats (1273).[127]
(Nationaal Archief)

In 1272 is hij door graaf Floris V op een missie naar Engeland gestuurd, waar hij tot ridder werd geslagen.[128] Hij is tussen 17 februari 1272 en 19 juli 1272 ridder geworden, zodat die

[124] Beschrijving: 1. omschrift: +SIGILLVM·NICHOLAI·DE·CATS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, bruine was, gaaf.
3. zegelbeeld: een halfrond schild.
4. wapen: St. Andrieskruis, trapvormig uitgevoerd, met een dwarsbalk en in het schildhoofd een barensteel van vier hangers over alles heen.

[125] OHZ III no. 1553, d.d. 1-5-1271.

[126] OHZ III no. 1583, d.d. 17-2-1272.

[127] Beschrijving: 1. omschrift: [-]·DE·[-]
2. kenmerken: rond, ca. - mm, witte was, zwaar beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: een klimmende kat.
5. zegel is gerestaureerd.

[128] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 238.

missie in die tijdsperiode heeft plaatsgevonden. Zijn nieuwe status zal hem bewogen hebben tot het laten vervaardigen van een nieuw zegel. Opmerkelijk is – afgezien van het feit dat hij een nieuw heraldisch wapen gaat voeren – dat het omschrift luidt: 'Nicolaas van Hazerswoude, ridder'. Het is gissen maar het lijkt er op dat de missie zo succesvol was dat hij de heerlijkheid Hazerswoude van graaf Floris V in leen heeft gekregen.

Graaf Floris V geeft op 19 juli 1272 ten behoeve van de burgers van Gouda aan heer Nicolaas van Cats, ridder, het gebied van de stad Gouda in leen.[129] Op 18 juni 1273 vindt er door enige Zeeuwse edelen een overdracht van tienden en goederen, gelegen in het ambacht Arnemuiden, plaats ten behoeve van Floris van Henegouwen, waarbij o.a. Claas van Cats zegelt.[130] Aan de oorkonde hangt zijn zegel (afb. 5).[131]

Een belangrijke oorkonde is die van 2 februari 1274, waarin de deken en het kapittel van de Dom te Utrecht de kapittelgoederen te Burcht (bij Antwerpen) in erfpacht geven aan Beatrix, echtgenote van Nicolaas van Cats, ridder, tegen 30 schelling Engels per jaar en stellen regels vast voor de vererving van de pacht en het aanstellen van een priester. Haar zoon Nicolaas zal eventueel in haar rechten treden.[132] Op dezelfde dag erkent zij de kapittelgoederen te Burcht van de deken en het kapittel van de Dom in erfpacht te hebben ontvangen.[133]

Op 18 juni 1274 erkent graaf Floris V 9.089 pond 22 penning schuldig te zijn aan Floris van Henegouwen in verband met een voorlopige afrekening met betrekking tot zijn bestuur van Zeeland, waarbij o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder, getuige is.[134] Graaf Floris V maakt op 26 juli 1274 een overeenkomst met de burgers van Utrecht. Als getuige o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder.[135] Aan de oorkonde hangt zijn zegel (afb. 6).[136]

Afb. 6. Zegel van Nicolaas van Cats, ridder (1274).[137]
(Corpus Sigillorum Neerlandicorum)

[129] OHZ III no. 1603, d.d. 19-7-1272.
[130] Opmerkelijk is dat in de oorkonde niet staat dat hij ridder is, terwijl hij blijkens zijn zegel dat wel was.
[131] OHZ III no. 1638, d.d. 18-6-1273.
[132] OHZ III no. 1657, d.d. 2-2-1274; OSU IV no. 1861, d.d. 2-2-1274.
[133] OHZ III no. 1658, d.d. 2-2-1274; OSU IV no. 1862, d.d. 2-2-1274.
[134] OHZ III no. 1670, d.d. 18-6-1274.
[135] OHZ III no. 1674, d.d. 26-7-1274; OSA IV no. 1873, d.d. 26-7-1274.
[136] CSN no. 984.
[137] Beschrijving: 1. omschrift: +S'·NICHOLAI·DE·HADE·WART·WOVDE·MILITIS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, witte was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: een klimmende kat.

Op 5 december 1274 verleent Nicolaas van Subburg, baljuw van Zuidholland, hangende de beslechting van een geschil, aan de onderdanen van de hertog van Brabant vrijgeleide en vrijwaring van beslaglegging in het gebied van de graaf van Holland tot 24 juli 1276, dat door Nicolaas van Cats, ridder, wordt bevestigd.[138]
Dankaert van der Creke en Jan Hesselsz., zijn neef, verklaren op 19 april 1276 dat graaf Floris V heeft bepaald dat Jan Hesselsz. gedurende de onmondigheid van de kinderen van Nicolaas van Putten de heerlijkheid Putten onder toezicht van Floris van Henegouwen als baljuw zal besturen. Onder de getuigen heer Nicolaas van Cats.[139] Op 1 september 1276 verkoopt graaf Floris V goederen, gelegen binnen de parochie Domburg, aan heer Nicolaas van Subburg, waarbij o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder, getuige is.[140]

Arnoud van Leuven, heer van Breda, en zijn echtgenote Isabella, geven op 25 augustus 1277 in erfelijk leen al hun goederen, behoudends de hoge rechtsmacht, gelegen in Ossendrecht aan heer Nicolaas van Cats, ridder, zoals afkomstig van Arnoud van Ossendrecht, en diens zuster Margaretha.[141] Op 21 september 1277 verleent graaf Floris V aan de kooplieden van Hamburg, die in plaats van naar Vlaanderen te gaan nu naar Dordrecht komen, enige voorrechten. Onder de getuigen heer Nicolaas van Cats, ridder.[142] Graaf Floris V sluit op 23 maart 1278 een verdrag met Jan, elect van Utrecht, over wederzijdse bijstand. Als getuige voor de graaf worden genoemd 'Nicholaus de Cats et Willelmus de Egmund, miletes'.[143]
In 1278 verzoekt graaf Floris V de baljuw van London het door heer Nicolaas van Cats uit zijn naam met de koning van Engeland gesloten bestand te doen handhaven.[144] In het zelfde jaar geeft graaf Floris V aan de gebroeders Giso- en Willem Dukink, burgers van Dordrecht, de *gruit* van Dordrecht in leen. Als getuige o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder.[145] Op 5 september 1278 is er een overeenkomst opgesteld tussen graaf Floris V met de schout, schepenen en gemeente van de stad Utrecht dat zij samen met enige edelen de stad tot zijn beschikking zullen houden, onder de getuigen o.a. 'her Niclais van Kaz, ridder'.[146] Graaf Floris V verkoopt op 2 januari 1279 aan heer Albert van Voorne het land Dirksland in vrij eigendom, getuige o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder.[147]

De burgers van het Engelse King's Lynn hadden, ondanks dat er een wapenstilstand tussen Engeland en Holland van kracht was, goederen ontnomen aan de onderdanen van graaf Floris V. Na een verzoek van graaf Floris V gericht aan koning Eduard I, waarover heer Nicolaas van Cats, ridder, al eerder met hem had onderhandeld, gelast de koning op 16 februari 1279 om de in beslag genomen goederen onmiddellijk terug te geven.[148] Op 20 maart 1279 draagt heer Simon van Haarlem, ridder, het ambacht Bergen op aan graaf Floris V ten behoeven zijn zoon Dirk, die hij heeft uit zijn eerste huwelijk met vrouwe Beatrix, onder voorwaarde dat na zijn overlijden de belening effectief wordt. De brief wordt mede bezegeld door de 'heer van Cats'.[149] Graaf Floris V stuurt op 3 april 1279 een bericht aan de koning van Engeland dat hij

[138] OHZ III no. 1705, d.d. 5-12-1275.
[139] OHZ III no. 1730, d.d. 19-4-1276.
[140] OHZ III no. 1750, d.d. 1-9-1276.
[141] OHZ III no. 1798, d.d. 25-8-1277; OBNB II-1 no. 1172, d.d. 25-8-1277.
[142] OHZ III no. 1801, d.d. 21-9-1277,
[143] OHZ III no. 1817 en 1818, d.d. 23-3-1278; OSU IV no. 1966, d.d. 23-3-1278.
[144] OHZ IV no. 1840, d.d. 1278 (tussen 17 april en 29 september).
[145] OHZ IV no. 1862, d.d. 1278 (tussen 15 april 1278 en 31 maart 1279).
[146] OHZ IV no. 1838 en 1839, d.d. 5-9-1278; OSU no. 1985 en 1986, d.d. 5-9-1278.
[147] OHZ IV no. 1846, d.d. 2-1-1279.
[148] OHZ IV no. 1854, d.d. 1278 (tussen 17 april en 16 februari 1279); no. 1855, d.d. 16-2-1279.
[149] OHZ IV no. 1859, d.d. 20-3-1279.

heer Nicolaas van Cats, ridder, naar hem zendt om te onderhandelen over hun geschillen.[150] Kort hierna verontschuldigt graaf Floris V zich bij de koning van Engeland voor het feit dat hij in een oorlog was verwikkeld en niet persoonlijk op het tussen hen beiden afgesproken tijdstip aanwezig kon zijn bij de onderhandelingen over de twisten tussen de Engelsen enerzijds en de Hollanders en Zeeuwen anderzijds, en verzoekt hem gestand te doen wat heer Nikolaas van Cats, ridder, met de koning en diens raad al was overeengekomen.[151] Desondanks waren de problemen nog niet opgelost.[152]

Op 3 februari 1280 gaven de deken en het kapittel van Sint Marie te Utrecht het gerecht van Lopik met tijns, alsmede de tiend in Bonrepas met tijns en het gerecht, in erfpacht aan Nicolaas van Cats, ridder,[153] waarna hij verklaart voorgaande goederen in erfpacht genomen te hebben.[154] Herbaren van de Lede, ridder, verkoopt op 24 maart 1280 onder zekere voorwaarden het land Cabauw met tiend en gerecht aan heer Nicolaas van Cats.[155] Op 28 april 1280 geeft Guy, graaf van Vlaanderen, etc. aan heer Nicolaas van Cats, ridder, in leen de twee ambachten ‘de Borcht’ en ‘Zwijndrecht’ (beiden gelegen nabij Antwerpen) met alle daarbij behorende heerlijkheden (de hoge rechtsmacht).[156] Graaf Floris V geeft vervolgens op 3 mei 1280 het goed Schoonhoven met de rechtsmacht, tiende en bede in leen aan heer Nicolaas van Cats, nadat hij de lijftocht van Asekiin, vrouwe van Schoonhoven, weduwe van heer Hugo Botter, en nu echtgenote van heer Sweder van Zuylen, had afgekocht.[157] Graaf Floris V geeft op 5 mei 1280 aan de burgers van Delft de opbrengst van de muddepenning aldaar, onder de getuigen ‘her Clais van Cats’.[158]

Op 25 januari 1281 maakt Jan, elect van Utrecht, heer Nicolaas van Cats, ridder, tot leenman van de Utrechtse kerk en verleent de ingezetenen van Schoonhoven tolvrijdom in zijn gebied.[159] In verband met zijn reis naar Engeland geeft graaf Floris V kort voor 20 maart 1281 aan heer Albert, heer van Voorne, en Nikolaas van Cats, ridder, een volmacht af om tijdens zijn afwezigheid tot het afdoen van zijn schulden en indien nodig samen met de gravin het grafelijke gezag te kunnen uitoefenen, en verzoekt de schepenen, raden en gemeente van Dordrecht hun zegel te hechten aan deze oorkonde.[160] Op 20 maart 1281 verkoopt graaf Floris V, voor wie de gravin, heer Albert, heer van Voorne, en Nicolaas van Cats, ridders, conform de volmacht handelen, voor 1.333 pond de ambachten Waddinxveen en Poeliën met het veen, tienden, beden en andere inkomsten, onder voorbehoud van de hoge rechtsmacht en de helft van de boeten daaruit, etc. aan heer Dirk van Teylingen, die dat erfelijk in leen zal houden.[161] Op 5 juli 1281 beslecht koning Eduard I van Engeland de twist tussen graaf Floris V, ook namens zijn mannen en medestanders w.o. Nicolaas van Cats, en Floris van Henegouwen, mede namens Aleid, gravin van Henegouwen, en zijn broers.[162] Vervolgens doen op 3 augustus 1281 Raas, heer van Liedekerke, en anderen als scheidslieden uitspraak in de geschillen tussen graaf Floris V en Floris van Henegouwen over een aantal lenen, waarbij o.a. gesteld wordt dat

[150] OHZ IV no. 1866, d.d. 3-4-1279.
[151] OHZ IV no. 1869, d.d. 1279 (tussen 16 februari en 28 april).
[152] OHZ IV no. 1880, d.d. 1279 (tussen 16 februari en 29 september).
[153] OSU IV no. 2022, d.d. 3-2-1280.
[154] OSU IV no. 2023, d.d. 3-2-1280.
[155] OSU IV no. 2026, d.d. 24-3-1280.
[156] De Veganio, Nobilaire de Pays-Bas, blz. 1137, d.d. 28-4-1280 (1280, maandag na Pasen).
[157] OHZ IV no. 1901, d.d. 3-5-1280; OSU IV no. 2030, d.d. 3-5-1280.
[158] OHZ IV no. 1902, d.d. 5-5-1280.
[159] OHZ IV no. 1939, d.d. 25-1-1281; OSU IV no. 2063, d.d. 25-1-1281.
[160] OHZ IV no. 1946 en 1946, d.d. (voor 20 maart 1281).
[161] OHZ IV no. 1947 d.d. 20-3-1281.
[162] OHZ IV no. 1966, d.d. 5-7-1281.

‘haer Florens ende haer Boudin’ (= Floris- en Boudewijn van Henegouwen) heer Nicolaas van Cats niet zullen belagen ‘binnen zoene noch binnen vrede noch binnen voreworde’.[163]

Jan, elect van Utrecht, schenkt op 22 augustus 1281 alle goederen, die hij en de Utrechtse kerk in de stad Schoonhoven bezitten met de rechtsmacht, aan heer Nicolaas van Cats, ridder.[164] Op 9 september 1281 is een verklaring opgesteld door graaf Floris V, Albert, heer van Voorne, Dirk, heer van Teylingen, Nicolaas van Cats, Arnoud van Heemskerk, en Willem van Egmond, ridder, over de opdeling van Holland en Zeeland in twee delen, wanneer zulks nodig is, met een gespecificeerde opgave van de opbrengsten.[165] Jan, elect van Utrecht, staat op 29 oktober 1281 aan heer Nicolaas van Cats, ridder, toe om vijf morgen land, gelegen ten oosten van de gracht van Schoonhoven, volgens hetzelfde recht van de Utrechtse kerk in leen te houden als hij de stad houdt.[166] Op 26 december 1281 bericht de koning van Engeland aan graaf Floris V dat hij kennis heeft genomen van hetgeen Nicolaas van Cats, ridder, hem onlangs namens de graaf heeft overgebracht, en zal meewerken aan de oplossing zoals Nicolaas hem mondeling zal toelichten.[167]

Op 25 maart 1282 staat graaf Floris V aan heer Nicolaas van Cats, ridder, de goederen bij Kampen op Noord-Beveland af in ruil voor goederen te Waddinxveen, die de graaf eertijds aan heer Nicolaas van Subburg had afgestaan in ruil voor de genoemde goederen te Kampen, en die heer Nicolaas van Subburg eerder van heer Nicolaas van Cats had verworven, en schenkt heer Nicolaas van Cats bovendien in leen het ambacht dat aan hem was teruggevallen na de dood van de kinderen die Anton van Vliet die hij had bij de dochter van heer Hugo Bottter, ridder.[168] Nicolaas van Cats, ridder, doet ten overstaan van o.a. Jan, bisschop van Utrecht, en graaf Floris V, op 16 april 1282 uitspraak in de geschillen tussen de bisschop en Hendrik Rover van Montfoort.[169] Op 3 augustus 1282 geeft Nicolaas van Cats, ridder, aan Pieter, zoon van Haikin, 15 gaarden land, gelegen IJsselmonde, erfelijk in leen.[170] Floris, abt van Egmond, staat op 16 oktober 1282 toe dat de tienden, die gelegen zijn tussen ‘Erinsdorperland’ en de tiende van heer Nicolaas van Cats, en tussen de Oude Rijn en ‘Vriesmaerland’, die heer Floris van Rodenburg van de abdij in leen houdt, bij ontstentenis van een zoon zullen komen op zijn dochter Elisabeth, die hij heeft gewonnen bij heer Willemsdochter van Foreest.[171]

Op 31 oktober 1282 schenkt graaf Floris V aan Nicolaas van Cats, ridder, de inkomsten van ‘Naardingerland’, Muiden, Diemen, Bijlmerbroek, Weesp en het land van Woerden, alsmede 5.000 pond Hollands uit de inkomsten van het Sticht als vergoeding voor aan de graaf opgedragen goederen en inkomsten in Holland, namelijk ‘Hadewartswoude’ (Hazerswoude), zoals hij van ons leen hield, zijn woning te Rijnsburg met de daarbij behorende landerijen, 20 pond uit de bede van Rijnsaterwoude, 5 pond uit de bede van Waddinxveen, 13 pond uit de bede van Warmond, de tiende van ‘Niencoep’ (Nieuwkoop).[172]

In het najaar 1282 verzamelde graaf Floris V troepen afkomstig zowel uit Holland als Zeeland, maar eveneens uit Gelre en Kleef, en gingen met schepen naar een plaats, geheten ‘Nuwewic’.

[163] OHZ IV no. 1971, d.d. 3-8-1281.
[164] OHZ IV no. 197, d.d. 22-8-1281; OSU IV no. 2077, d.d. 22-8-1281.
[165] OHZ IV no. 1981, d.d. 9-9-1281.
[166] OHZ IV no. 1985, d.d. 29-10-1281; OSU IV no. 2081, d.d. 29-10-1281.
[167] OHZ IV no. 1992, d.d. 26-12-1281.
[168] OHZ IV no. 2003, d.d. 25-3-1282.
[169] OHZ IV no. 2015, d.d. 16-4-1282; OSU IV no. 2103, d.d. 16-4-1282.
[170] OHZ IV no. 2051, d.d. 3-8-1282.
[171] OHZ IV no. 2068, d.d. 16-10-1282.
[172] OHZ IV no. 2075, d.d. 31-10-1282; OSU IV no. 2141, d.d. 31-10-1282.

Daar leverde hij slag tegen de Friezen, die zich eerst terugtrokken maar zich daarna hergroepeerden. De weerstand gewaar wordende achtervolgden ze de Friezen ongeveer 2 mijl, maar keerden daarna terug. Nicolaas van Cats voerde op last van de graaf het commando en op zijn bevel rukten de troepen achterelkaar op tot ze bij Hoogwoud waren aangekomen. Kortom, hij heeft zich in deze veldtocht verdienstelijk gedragen hoewel de andere edelen van tevoren minder positief over hem dachten.[173] Hij stierf spoedig daarna in het voorjaar 1283.[174]

Over zijn overlijden worden we nader ingelicht in de volgende oorkonde. Op 28 augustus 1283 verklaart graaf Floris V schuldig te zijn aan de erfgenamen van heer Nicolaas Cats uit hoofde van door deze tussen 24 oktober 1282 en 14 februari 1283 gedane ontvangsten en uitgaven van 1.823 pond 16 s. 8 d. Hollands, terwijl de erfgenamen hem 5 pond 5 s. schuldig zijn voor stenen, en 12 pond voor was, en hij hun de waarde van een rood ros schuldig is.[175] Het ziet ernaar uit dat hij de financiële zaken met betrekking tot de hiervoor genoemde veldtocht vanaf 24 oktober 1282 heeft behartigd, en op 14 februari 1283 is overleden.

Uit dit huwelijk:

1. *Johannes van Cats*, overl. voor 1274, verloofd met *Sophia van der Goude*, dr. van Dirk van der Goude.
2. *(...) van Cats*, tr. *Gijsbert van Zuylen* (vanaf 1294: van Abcoude), knaap (1289),[176] ridder (1294),[177] vermeld 1288[178]-1300,[179] overl. tussen 12 maart 1300 en 19 oktober 1307,[180] zn. van Sweder van Zuylen en Petronella.

   In de rekening van Zeeland 1318/19[181] blijken de tienden van heer Nicolaas van Cats te Wissekerke in handen te zijn gekomen van Sweder van Abcoude: ‘Heer Zweder van Abetwoude de 10 m, quae fuerant domini Nicolaï de Cats’.

3. *Nicolaas II van Cats*, volgt IV-c.
4. *Hendrik van Cats*, volgt IV-b.
5. *Elisabeth van Cats*, non in Waterlose (1332), later abdis, vermeld 1332-1343.

   Graaf Willem III schenkt op 13 april 1333 aan jonkvrouw Beatrix, Catharina en Agnes, dochters van heer Nicolaas van Cats heer Nicolaasz., voor de duur van hun leven een jaarrente van 40 pond Tournois, uit te keren door de rentmeester van Bewesten Schelde, en gelijkelijk onder elkaar te verdelen. Na hun overlijden zal de rente komen aan de dochters van heer Nicolaas van Cats, senior, nonnen te Waterlooswerve, en na hun overlijden zal de uitkering vervallen aan de graaf.[182]

[173] Willem Procurator, Kroniek, blz. 167.
[174] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 441.
[175] OHZ IV no. 2125, d.d. 28-8-1283.
[176] OSU IV no. 2386, d.d. 10-6-1289.
[177] OSU V no. 2655, d.d. 25-10-1294.
[178] OSU IV no. 2362, d.d. 1288.
[179] OSU V no. 2954, d.d. 12-3-1300.
[180] Doorninck, Akten Gelre en Zutphen-4, d.d. 19-10-1307. Hierin treedt voor eerst zijn zoon Sweder van Abcoude, knaap, op als getuige.
[181] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 71.
[182] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 98v, no. 583, resp. 304, fol. 122, no. 600, d.d. 13-4-1332; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 203, d.d. 13-4-1332.

Na het overlijden van de drie dochters van Nicolaas II van Cats is de uitkering van 40 pond per jaar in overeenstemming met de door graaf Willem III gedane toezegging vererfd op Elisabeth en haar zusters.

In de rekening van Zeeland 1342/43[183] wordt de uitkering als volgt verantwoord:
'Item bi ver Lizebetten brieve, Ser Clays dochter van Cats, abdesse van Waterloys werve, hare betaelt ende joncfrouwe Kathelinen ende Janen, haren zusteren, van hare betaelt van der termine van:
in 't jaer van XLII (1342): 20 pond 'termine van sent Jansmesse te midsomere',
in 't jaer van XLII (1342): 20 pond 'termine van Kersavond',
in 't jaer van XLIII (1343): 20 pond 'termine van sent Jansmesse te midsume'.

6. *Catharina van Cats*, non in Waterlose (1332), vermeld 1332-1343.
7. *Johanna van Cats*, non in Waterlose (1332), vermeld 1332-1343.

IV-c. *Nicolaas II van Cats*, knaap (1293), ridder (1295), heer van Lopik, Bonrepas, Cabauw, Schoonhoven (vanaf 1283), van Burcht en Zwijndrecht (1287), van Ossendrecht voor één derde deel (1289), vermeld 1274, 1287-1307, balling (1307), overl. tussen 24 juli 1307 en 1308, tr. (in of voor 1278) *(...)*, nog in leven begin 14e eeuw (1301-1325).

Na het overlijden van zijn vader begin 1283 zal hij zijn beleend met diens leengoederen. Een oorkonde, die daarover handelt, is helaas niet bewaard gebleven. Met de andere heerlijkheden wordt hij enige jaren later belend. Op 7 april 1287 beleent Guy, graaf van Vlaanderen, etc., Nicolaas van Cats met de hoge heerlijkheid van 'Borcht' en 'Zwijndrecht'.[184] Gerard van Wezemaal, heer van Bergen op Zoom, beleent op 26 juli 1289 heer Claas van Cats, en Claas, zijn zoon, met een derde deel van Ossendrecht, bezegeld door o.a. Hendrik van Cats, zijn leenman.[185] Blijkens een latere oorkonde (1309) zijn de goederen te Ossendrecht verdeeld tussen de twee zoons van Nicolaas I van Cats, namelijk Nicolaas II van Cats, voor 1/3e deel, en Hendrik van Cats, voor 2/3e deel.

Nicolaas van Cats ontmoette problemen in het bezit van zijn goederen, want eind 14e eeuw (tussen 1276-1300), vermoedelijk omstreeks 1290, heeft hij een klacht ingediend, waarin hij de goederen opsomt waarop hij recht heeft, gelegen te Zwijndrecht en Burcht, namelijk een schor aangeslagen door de graaf van Vlaanderen, de visserij buitendijks, geheten 'de Traghel', die samen met het schoutendom verworven waren van Jan van Zwijndrecht, voorts de schutterij gekocht voor 100 pond, en alle andere goederen die door zijn (moederlijke) grootvader zijn verworven van Jan van Zwijndrecht of van de graaf van Vlaanderen.[186]

Rooms-koning Rudolf gelast op 8 mei 1290 Jan, heer van Renesse, Dirk, heer van Brederode, Wolfert, heer van Borsele, Jan, heer van Maalstede, Hugo, heer van Kruiningen, Floris van Borsele, Nicolaas van Cats, en hun medestanders, hun opstandigheid tegen de graaf van Holland, die Zeeland als wettig leen van hem houdt, te laten varen en zich aan hem te onderwerpen.[187] Op 12 juni 1290 verklaart graaf Floris V aan Nicolaas van Cats of diens verwanten 3.500 pond Hollands te zullen voldoen in zeven jaarlijkse termijnen van 500 pond

[183] Smit, Rekeningen VII, blz. 393.
[184] De Veganio, Nobilaire de Pays-Bas, blz. 1135, d.d. 7-4-1287 (1287, dinsdag na de dag van Pasen).
[185] De Vegiano, Nobilaire de Pays-Bas, blz. 1137, d.d. 26-7-1289 (1289, des woonsdaeghs naer St. Jacobsdach en St. Christofle).
[186] Wyffels, Oorkonden Vlaanderen no. 303, d.d. 1276-1300 (origineel op rol).
[187] OHZ IV no. 270, d.d. 8-5-1290.

elk uit de bede van Zeeland. Ingeval hij zijn verplichtingen niet nakomt zullen twaalf met naam genoemde edelen te Dordrecht in leisting gaan.[188]

Op 7 mei 1293 sluit graaf Floris V met Jan II, bisschop van Utrecht, een verdrag, waarbij aan de kant van de graaf o.a. Claas van Cats, knaap, aanwezig is.[189] De deken en het kapittel van Sint Marie te Utrecht verzoeken op 5 april 1295 heer Nicolaas van Cats, ridder, om de verstopping van de wetering in het gerecht Lopik weg te nemen.[190] Kort voor 10 november 1297 schrijven ridders, knapen en gemeente van Holland en Zeeland aan koning Eduard I van Engeland dat het graaf Jan I niet mogelijk is om zijn vrouw Elisabeth, dochter van Eduard, te Sterdijke bij Biervliet af te halen, daar op deze plaats de moordenaars van Jans vader zich ophouden, bezegeld door o.a. heer Nicolaas van Cats, ridder.[191]

Op 16 februari 1299 stelt Nicolaas van Cats, ridder, dat hij zich tegenover graaf Jan I borg had gesteld voor heer Jan van Renesse, ridder, die op een vastgestelde dag in Rijnsburg in gijzeling had moeten gaan, en verklaart – omdat heer Jan verzuimd heeft te komen – zich aan de bepalingen van de borgstelling zal voldoen. Floris van Borsele, Gijsbert van Abcoude, ridders, en Gerulf van Cats, knaap, bevestigen het een en ander.[192] Graaf Jan I verklaart op 27 maart 1299 dat Guy, graaf van Vlaanderen, hem en zijn nazaten onder nadere voorwaarden heeft ontslagen van leenhulde, die deze en zijn voorouders van de graven van Holland eisten voor Zeeland bewesten schelde in aanwezigheid van vele edelen w.o. Nicolaas van Cats, ridder.[193] Aan de oorkonde hangt zijn fraaie zegel (afb. 7).[194]

Afb. 7. Het zegel van Nicolaas van Cats, ridder (1299).[195]
(Corpus Sigillorum Neerlandicorum)

Nog in het zelfde jaar overlijdt graaf Jan I te Haarlem op 10 november 1299. Kort daarvoor, op 27 oktober, had hij voor vier jaar de grafelijke macht aan zijn verwant, Jan van Avesnes,

[188] OHZ IV no. 2494, d.d. 12-6-1290.
[189] OHZ V no. 2794, d.d. 7-5-1293; OSU V no. 2587, d.d. 7-5-1290.
[190] OSU V no. 2679, d.d. 5-4-1295.
[191] OHZ V no. 3361, d.d. (voor 10-11-1297).
[192] OHZ no. 3444, d.d. 16-2-1299.
[193] OHZ V no. 3462, d.d. 27-3-1299.
[194] CSN no. 986.
[195] Beschrijving: 1. omschrift: +S'·NICHOLAI·DE·CHACS·MILITIS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, bruine was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild gevat in een rondboogvierhoek versierd met gotische motieven, geplaatst op een vierhoek.
4. wapen: een klimmende kat.

overgedragen.[196] Na zijn overlijden volgde Jan van Avesnes hem op als graaf Jan II. Vrijwel direct ontstonden ongeregeldheden met vooral de Zeeuwse adel, waartoe Nicolaas van Cats behoorde.[197] Op 21 augustus 1300 belooft graaf Jan II aan de poorters van Schoonhoven dat hij geen afzonderlijke vrede met heer Nicolaas van Kats zal sluiten en dat hij hen zal vrijwaren van alle gevolgen voortvloeiend uit hun zelfverdediging tegenover heer Nicolaas; voorts neemt hij de poorters op in zijn bescherming en geeft hij hun toestemming de stad van vestingwerken te voorzien.[198] Graaf Jan II belooft dus aan de poorters van Schoonhoven nooit meer vrede noch vriendschap met heer Nicolaas van Cats te zullen maken. En, zoals het er vervolgens letterlijk staat, 'si bi onser goeder lude wille van Scoenhoven ghemeenlike, ende bi horen rade.' Dat wil zeggen onder de voorwaarde dat als de graaf toch vrede wil maken hij dit niet eerder zal doen dan met de wil en het advies van de gezamenlijke *onze goede* lieden van Schoonhoven. De poorters van Schoonhoven althans degenen, die op de hand van de graaf waren, kregen met deze toezegging een belangrijke stem in het kapittel.

Nadat de Zeeuwse edelen, w.o. Jan van Renesse, Floris van Borsele en Nicolaas van Cats, zich met Vlaamse hulp aan het gezag van graaf Jan II wilde onttrekken, en vervolgens bij Lodijke[199] waren verslagen, zijn zij als gevangenen naar Henegouwen vervoerd. Deze gebeurtenissen hadden plaats voor 1 januari 1301.[200] Als gevolg daarvan zijn de leengoederen van Nicolaas van Cats verbeurd verklaard wat o.a. blijkt uit de volgende akte. Op 8 juni 1301 schenken Tiedeman Wenke en ver Belye, zijn echtgenote, onder andere 'een halve hoeve land, gelegen in Cabauw, die heren Claes was van Caets'. aan de Regulieren te Utrecht.[201]

Lang zal hij niet in gevangenschap zijn gebleven, want in de aanloop naar het treffen tussen het Franse leger en de opstandige Vlamingen vervoegden zich op 10 juli 1302 in het Vlaamse kamp een detachement Zeeuwen, bestaande uit 113 edelknapen en 207 'garsoenen',[202] aangevoerd door zes ridder, onder wie Nicolaas van Cats.[203] Nadat het Franse ridderleger op 11 juli, de zogenaamde 'de Guldensporenslag', bij Kortrijk was vernietigd, kreeg de Vlaamse graaf de kans om een offensief te beginnen tegen Henegouwen, Holland en Utrecht. In de loop van het voorjaar 1303 was een groot deel van Holland en Utrecht in Vlaamse handen gekomen,[204] en kon Nicolaas van Cats zijn goederen weer gewapende hand in bezit nemen. Daarna keerde het tij en heeft hij dus niet lang van zijn herwonnen goederen geprofiteerd. Later in het jaar of begin 1304 werd hij gevangen genomen en naar Dordrecht overgebracht. In die tijdsperiode werd de burcht Schoonhoven, die door zijn zoon Nikolaas werd verdedigd, belegerd. Op een bepaald moment liet men zijn vader halen en bond hem als een natuurlijk schild aan een 'catte',[205] waarmee de strijd meteen werd gebroken en zijn zoon de bezetting opgaf.[206] Dit moet voor 11 mei 1304 hebben plaatsgevonden, waarna het 'goed' Schoonhoven weer in handen van de graaf kwam.[207] Nicolaas werd gevangen genomen en samen met zijn

[196] Dek, Graven van Holland, blz. 17.
[197] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 162.
[198] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 289, fol. 28, no. 142, resp. 290, fol. 35-35v, no. 145, d.d. 21-8-1300; Van Mieris II, blz. 16, d.d. 21-8-1300.
[199] Lodijke lag in het verdronken Land van Zuid-Beveland, ten westen van de stad Reimerswaal.
[200] Zondervan, Grafelijk bede, blz. 8.
[201] OBU V no. 3021, d.d. 8-6-1301.
[202] Schilknapen of knechten.
[203] Leo Delfos, De Liebaards, blz. 245-246.
[204] De Graaf, Oorlog om Holland, blz. 163.
[205] Een middeleeuws werktuig om stenen mee te slingeren en daarmee bijvoorbeeld stadsmuren te slechten.
[206] Brill, Rijmkroniek Melis Stoke, 9e boek, versregels 76 tot met 111.
[207] Zondervan, Grafelijke bede, blz. 11.

vader vervoerd naar de 'veste Niwerbosch'.[208] Kort hierop maakte graaf Jan II met heer Nicolaas van Cats 'vrede' in Duiveland (Zeeland).
Het ziet er naar uit dat bij die gelegenheid de geconfisqueerde goederen niet zijn teruggegeven aan Nicolaas van Cats, want op 18 september 1306 bevestigde graaf Willem III de huwelijksgift van jonkvrouw Catharina, dochter van graaf Floris V, echtgenote van Sweder, burggraaf van Montfoort, gevestigd op 160 morgen land, gelegen in Cabauw bij Zevenhoven, die van heer Nicolaas van Cats waren, maar verbeurd waren verklaard.[209]

Op 24 juli 1307 onderwerpen negentien ballingen allen met naam genoemd w.o. Nicolaas van Cats, zijn zoon, Claas van Cats, ridders, en Wouter van Cats, zich aan graaf Willem III en beloven hem bijstand te geven.[210] Aan de oorkonde hangt als eerste van de zegelaars een zegel, die op grond van de volgorde waarin de ballingen worden genoemd in principe van de vader zou moeten zijn. De andere zegels behoudens die van Wouter van Cats (afb. 2), die correct op de zevende plaats hangt,[211] zijn niet bewaard gebleven of aanwezig. Het kwam wel vaker voor dat nadat een oorkonde was geschreven en uitgevaardigd de zegels er naderhand aan werden gehecht. Het laatste lijkt bij deze oorkonde het geval te zijn omdat de twee aanhangende zegels vrijwel onbeschadigd zijn.
Bij bestudering van de oorkonde bleek verder dat deze zwaar beschadigd was en in het verleden is gerestaureerd door deze op een ondergrond van rijstpapier of een andere drager te plakken. De linker hoekpunt, waar nu het eerste zegel hangt, was geheel verdwenen. Dat betekent dat er grote kans bestaat dat het zegel met (of zonder staart) er los aanhing of bij lag en door de restaurateur op de eerste plaats is aangehecht niet beter wetende dat het om een zegel van Nicolaas van Cats ging. Omdat dit zegel afwijkt van het eerdere zegel (1299) van Nicolaas van Cats en de breuk, een uitgeschulpte schildzoom, wijst op een jonger lid van de familie is het stellige vermoeden dat bij restauratie het zegel op de verkeerde plaats is gehecht en dat het hier gaat om het zegel van zijn gelijknamige zoon (afb. 8).

In de grafelijk bede van 1308[212] worden zijn vele voormalige bezittingen in Zeeland vermeld, waaronder: 'In Gherolfsdike: in sgravenambacht dat sheren Niclays van Cats was; In Cats: in sgravenambacht dat shere Niclays van Cats was'. Op 18 april 1310 geeft graaf Willem III aan zijn broer Jan van Henegouwen voor zijn vaders erfdeel het goed te Schoonhoven, dat van heer Claas van Cats is geweest, in leen.[213]

Na zijn overlijden voerden begin 14e eeuw (tussen 1301-1325) de vrouwe van Cats en haar zoon Nicolaas een proces, waarvoor een getuigenverhoor heeft plaatsgevonden.[214]

Uit dit huwelijk:
1. *Nicolaas III van Cats*, ridder (1307), heer van Burcht en Zwijndrecht (1308), van Ossendrecht voor één derde deel (1308), vermeld 1289, 1304-1317, balling (1307), overl. tussen 20 maart 1317 en 17 mei 1331.

[208] Brill, Rijmkroniek Melis Stoke, 7e boek, versregels 474 tot en met 504.
[209] Muller, Regesta Hannonensia, blz. 18, d.d. 18-9-1306.
[210] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 309, d.d. 24-7-1307; Berkelbach van der Sprenkel, Oorkonden Bisschoppen, no. 94, d.d. 24-7-1307.
[211] Op de pliek (dubbelgevouwen onderkant van de oorkonde) zijn de meeste streepjes waar de zegels moesten worden aangehangen nog zichtbaar.
[212] Zondervan, Grafelijke bede, blz. 25, 50, 51, 54, 55 en 56.
[213] Van Mieris II, blz. 82, d.d. 29-3-1309 (Paasstijl 18-4-1310).
[214] Wyffels, Oorkonden Vlaanderen no. 347, d.d. 1301-1325 (origineel op rol, beschadigd).

Afb. 8. Zegel van Nicolaas van Cats, ridder (1307).[215]
(Nationaal Archief)

Na het overlijden van zijn vader zal hij in 1308 in diens leengoederen opgevolgd zijn.

2. *Johannes van Cats*, heer van Burcht, vermeld 1331, 1339.

Op 23 mei 1339 stelt Johannes van Cats, heer van Burcht, aan het kapittel ten Dom voor om Therodericus Dyesmar aan de bisschop van Doornik voor te dragen ter aanstelling tot rector van Burcht.[216]

3. *Beatrix van Cats*, vermeld 1331-1333, overl. tussen 1333 en 1342.

Beatrix, Catharina en Agnes, dochters van Nicolaas van Cats, maken op 17 mei 1331 bekend dat zij hun broer Jan, volmacht gegeven hebben om de goederen 'in de toelne' te Brugge, die zij van hun moeder hebben geërfd, te verkopen. Ter bekrachtiging hebben zij Simon de Lantmeter, baljuw van Waas, en vijf grafelijke leenmannen verzocht deze akte te bezegelen.[217]

Graaf Willem III schenkt op 13 april 1333 aan jonkvrouw Beatrix, Catharina en Agnes, dochters van heer Nicolaas van Cats heer Nicolaasz., voor de duur van hun leven een jaarrente van 40 pond Tournois, uit te keren door de rentmeester van Bewesten Schelde, en gelijkelijk onder elkaar te verdelen. Na hun overlijden zal de rente komen aan de dochters van heer Nicolaas van Cats, senior, nonnen te Waterlooswerve, en na hun overlijden zal de uitkering vervallen aan de graaf.[218]

In de rekening van Zeeland 1331/33[219] wordt de toegezegde uitkering betaald: 'Item bi ver Lisebetten ende joncfrouwen Beatricen (...) joncfrouwen Beatricen, Katerinen ende Agneesen (...) termine van Sente Jans messe (...): 40 pond'.

---

[215] Beschrijving: 1. omschrift: [S'·N]ICOLA[-·VA]·CATS·MILITIS
2. kenmerken: rond, ca. - mm, groen was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild gevat in een rondboogzespas.
4. wapen: in een uitgeschulpte schilzoom een klimmende kat.

[216] HUA, Archief Domkapittel inv.nr. 1057-1, d.d. 23-5-1339, resp. inv.nr. 1057-2, d.d. 8-6-1339.

[217] Wyffels, Oorkonden Vlaanderen no. 633, d.d. 17-5-1331.

[218] NA, Archief Graven van Holland inv.nr. 303, fol. 98v, no. 583, resp. 304, fol. 122, no. 600, d.d. 13-4-1332; Muller, Regesta Hannonensia, blz. 203, d.d. 13-4-1332.

[219] Hamaker, Rekeningen IV, blz. 527.

In de rekening van Zeeland 1333[220] wordt de uitkering als volgt verantwoord: (Item bi ver Lisebetten ende joncvrouwen Beatricen brieve van) Cats betaelt joncfrouwen Beatricen, Ka(terinen ende Agneesen van) Cats van haere renten van den ter(mine van sente Jansmesse te midsomere in 't jaer van) XXXIII: 20 pond'.

4. *Catharina van Cats*, vermeld 1331-1333, overl. tussen 1333 en 1342.

In de rekening van Zeeland 1342/43[221] wordt zij in Ser-Abbenkerke als volgt vermeld: 'Haer Simon ende Wulfard, Lodewijcs kinder van der Maelstede, ende joncfrou Lizebet, Lodewijcs weduwe, 225 m; in de assignant super Katherinam filiam Nicholai de Cats 3 m 10 r, et sic 222 m preter 10 r, facit et solverunt 55 s. 5 d. soc. 22 mitten'.

5. *Agnes van Cats*, vermeld 1331-1333, overl. tussen 1333 en 1342.

IV-b. *Hendrik van Cats*, heer van Ossendrecht voor twee derde deel (1308), knaap (1290), vermeld 1289-1292, overl. voor 1307.

Op 26 juli 1289 blijkt hij leenman te zijn van Gerard van Wezenmaal, heer van Bergen op Zoom.[222] Op 1 augustus 1292 verklaren vierentwintig Zeeuwse edelen w.o. genoemd Wolfert van Borsele, ridder, Hendrik van Cats en Costijn van Cats, die naar Vlaanderen zijn uitgeweken, de graaf van Vlaanderen te zullen bijstaan tegen de graaf van Holland.[223] Aan de oorkonde hangt het zegel van Hendrik van Cats (afb. 9).[224]

Afb. 9. Zegel van Hendrik van Cats, knaap (1292).[225]
(Corpus Sigillorum Neerlandicorum)

Kind:
1. *(...) van Cats*, tr. *Jan van de Maelstede*, ridder (1309).

[220] Smit, Rekeningen VII, blz. 185.
[221] Smit, Rekeningen VII, blz. 239, resp. blz. 298.
[222] De Vegiano, Nobilaire de Pays-Bas, blz. 1137, d.d. 26-7-1289 (1289, des woonsdaeghs naer St. Jacobsdach en St. Christofle).
[223] OHZ V no. 2741, d.d. 1-8-1292.
[224] CSN no. 985.
[225] Beschrijving: 1. omschrift: +:S'·:HEINRIIC:VA:CA[T]S
2. kenmerken: rond, ca. - mm, bruine was, licht beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: een gaande kat waarboven een barensteel van vijf hangers.

Op 29 augustus 1309 beleent Arnoud van Wezemaal, heer van Bergen op Zoom, Jan van de Maalstede, ridder, met twee derde deel van Ossendrecht met de hoge- en lage rechtsmacht.[226]

[226] ONB II-2 no. 1510, d.d. 9-8-1309.

Bijlage

In de ‘Inventaire des archives de la ville de Bruges’ door de archievaris Gelliodts van Severen, deel I, blz. 1302,[227] is het volgende gepubliceerd:

Zonder datum. ‘Dit is de cost van de waghende vanden perden, die waren in de hervard te Duay; Hoftmans den Zelanders’:

	perde	daghe	cost
Min here Henric van den Zoutenlanden	4	24	7 £ 4 s.
Min here Rasse Mulard	7	24	14 £ 8 s.
Min here Florens van Borsele	4	23	6 £ 18 s.
item, die min here Florens	2	22	3 £ 6 s.
Wulfard f. mins heren Wulfards	4	26	7 £ 16 s.
min here Henric Buffel	8	21	12 £ 12 s.
min heren Jan Mulard	5	22	8 £ 2 s.
Symon van Brugghedamme	4	22	6 £ 12 s.
item, die selver (here) ende (…)	4	22	6 £ 12 s.
Henric f. ser Gillis	8	23	13 £ 16 s.
Pieter van Barstaple	7	22	11 £ 12 s.
min here Niclais van Cads	7	15	13 £ 10 s.

[227] De Nederlandsche Leeuw jrg. 11 (1893), kolom 19.

Verwijzingen naar gedrukte bronnen en literatuur

Corpus Sigillorum Neerlandicorum. *De Nederlandsche zegels tot 1300* (‘s-Gravenhage, 1937-1940). [CSN]

L.Ph.C. van den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland, tweede deel* (Amsterdam/’s-Gravenhage, 1873). [Van den Bergh, OHZ II]

J.W. Berkelbach van der Sprenkel*, Regesten van oorkonden betreffende de Bisschoppen van Utrecht uit de jaren 1301-1340* (Utrecht, 1937). [Oorkonden Bisschoppen]

W.G. Brill, *Rijmkroniek van Melis Stoke* (Utrecht, 1983). [Rijmkroniek van Melis Stoke]

Gisbertus Brom, *Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum Diplomata quotquot olim usque ad Urbanum Papam VI (an. 1378) in Veterem Episcopatum Trajectensem Destinata*. Volumen primum (Den Haag, 1891-96). [Bullarium Trajectense-1]

H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312.* [ONB]
Deel I-1 en I-2: De Meierij van ‘s-Hertogenbosch en de Heerlijkheid Gemert (‘s-Gravenhage, 1979).
Deel II-1 en II-2: De heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom (‘s-Gravenhage, 2000).

A.W.E. Dek, *Genealogie der graven van Holland* (Zaltbommel, 1969). [Graven van Holland]

A.W.E. Dek, *Genealogie der Heren van Borselen* (Zaltbommel, 1979). [Borsele]

Leo Delfos, *Het avontuur van de Liebaards 1297-1302-1304. Geschiedenis van een Vlaamse opstand ’omne die defensie van den Lande’* (Tielt, 1952). [De Liebaards]

P. van Doorninck en J. van Veen, *Acten betreffende Gelre en Zutphen, 1107-1415* (Haarlem, 1908). [Akten Gelre en Zutphen-4]

S.W.A. Drossaers, *Het archief van de Nassauschen Domeinraad.* Eerste deel (‘s-Gravenhage, 1948). Regestenlijst. [Domeinraad I]

S.W.A. Drossaers, *Het archief van de Nassause Domeinraad.* Tweede deel (‘s-Gravenhage, 1955). Regestenlijst. [Domeinraad II]

Ronald de Graaf, *Oorlog om Holland 1000-1375* (Hilversum, 1996). [Oorlog om Holland]

H.G. Hamaker, *De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche huis*.
Deel I (Utrecht, 1879). [Rekeningen IV]
Deel II (Utrecht, 1880). [Rekeningen V]

B. de Keijzer, De oudere generaties van de familie Van Wassenaer opnieuw bezien, in: *De Nederlandsche Leeuw* jrg. 127 (2010). [Van Wassenaer]

A.C.F. Koch (ed), *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*. [OHZ]
Deel I: eind van de 7e eeuw tot 1222 (‘s-Gravenhage, 1970).
Deel II: 1222 tot 1256 (Assen/Maastricht, 1986).
Deel III: 1256 tot 1278 (Assen/Maastricht, 1992).
Deel IV: 1278 tot 1291 (Assen, 1997).
Deel V: 1291 tot 1299 (Den Haag, 2005).

J.C. Kort, *Het archief van de Heren van Voorne, Burggraven van Zeeland, 1272-1371* (‘s-Gravenhage, 1972). [Van Voorne]

Frans van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland, beginnende Met de eerste en oudste Brieven van die Landstreeken, en eindigende met den dood van onze Gravinne, Vrouwe Jacoba van Beyere, in 4 delen* (Leyden, 1753-1756). [Van Mieris]

P.L. Muller, *Regesta Hannonensia. Lijst van Oorkonden betreffende Holland en Zeeland, 1299-1345, die in het charterboek van Van Mieris ontbreken* (‘s-Gravenhage, 1882). [Regesta Hannonensia]

S. Muller (e.d.), *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*. [OSU]
Deel I: 695-1197 (Utrecht, 1920).
Deel II: 1198-1249 ((‘s-Gravenhage, 1940).
Deel III: 1249-1267 (‘s-Gravenhage, 1949).
Deel IV: 1267-1290 (‘s-Gravenhage, 1954).
Deel V: 1291-1301 en supplement op de delen I-V 966-1296 (‘s-Gravenhage, 1959)

Willem Procurator, *Kroniek*. Editie en vertaling van het Chronicon van Willelmus Procurator door Marijke Gumbert-Hepp met medewerking van J.P. Gumbert (Hilversum, 2001). [Kroniek]

Jan Schouten, *Gouda door de eeuwen* (Alphen aan den Rijn, 1977). [Gouda]

H.J. Smit, *Rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche huis*.
Deel I (Utrecht, 1924). [Rekeningen VI]
Deel II – nalezing (Utrecht, 1929). [Rekeningen VII]
Deel III – inleiding (Utrecht, 1939). [Rekeningen VIII]

J.G. Smit, *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de late Middeleeuwen* (Leuven, 1995). [Vorst en onderdaan]

M. de Vegiano en J.S.F.J.L. de Herckenrode, *Nobilaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*, deel 3 (Gent, 1868). [Nobilaire des Pays-Bas]

Eelco Verwijs, *Jacob van Maerlant, Der naturen bloeme.* (Groningen, 1878). [Jacob van Maerlant]

C. Wyffels, *Inventaris van de oorkonden der Graven van Vlaanderen. Chronologisch gerangschikt supplement* (Gent, 1957). [Oorkonden Vlaanderen]

J.W. Zondervan, De grafelijke bede in Zeeland van 1308, in: *Spelerieë. Verschenen ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Afdeling Zeeland van de Nederlandse Genealogische Vereniging* (Kapelle, 1992). [Grafelijke bede]

Internet

Registers van de Hollandse grafelijkheid, 1299-1345. Bewerking van ruim 3.500 oorkonden openbaar te raadplegen op de website van het Huygens ING (www.huygens.knaw.nl).

Repertoria op de leenkamers. Alle bewerkingen (repertoria) van leenkamers, ook de niet gepubliceerde, zijn voor iedereen openbaar te raadplegen op de Hollandse Genealogische Databank (www.hogenda.nl) onder het kopje *leenkamers*.